

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Daniela Zajícová, DiS.

*Integrace mladých lidí opouštějících dětské
domovy do společnosti a možnosti sociální práce*
Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Hana Krylová, Ph.D.

2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité
informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 4. srpna 2011

.....

Daniela Zajícová

Děkuji Mgr. Haně Krylové, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, za její cenné rady a podporu při psaní. Dále také děkuji respondentům, kteří byli ochotni poskytnout mi rozhovory pro tuto práci.

Obsah

Úvod	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Dětský domov a jeho vliv na jedince	8
1.1 Charakteristika dětského domova	8
1.2 Rizika institucionální výchovy	11
1.2.1 Lidské potřeby	12
1.2.2 Psychická deprivace	14
2 Období adolescence a mladé dospělosti.....	18
2.1 Charakteristika adolescence	18
2.1.1 Vývojové úkoly pro období adolescence	19
2.1.2 Psychosociální potřeby pro období adolescence	21
2.2 Charakteristika mladé dospělosti	23
2.2.1 Vývojové úkoly pro období mladé dospělosti.....	23
2.2.2 Psychosociální potřeby pro období mladé dospělosti	24
3 Možnosti sociální práce a péče o mladé lidi opouštějící ústavní výchovu	27
3.1 Příprava a odchod mladých lidí z dětského domova z pohledu zákona.....	27
3.2 Možnosti sociální práce za pobytu dítěte v dětském domově	28
3.2.1 Činnost sociálního pracovníka OSPOD ve vztahu k dítěti v dětském domově ..	29
3.2.2 Činnost sociálního pracovníka v dětském domově	30
3.2.3 Individuální plánování služeb u dětí z dětských domovů	33
3.2.3.1 Možný průběh plánování.....	35
3.2.3.2 Možná východiska individuálního plánování	36
3.2.3.3 Individuální plán	36
3.3 Možnosti sociální práce s mladými lidmi opouštějícími dětské domovy	37
3.3.1 Činnost sociálního kurátora.....	37
3.3.2 Sociální služby pro mladé lidi opouštějící dětské domovy	38
3.3.2.1 Sociální poradenství	39
3.3.2.2 Služby sociální prevence.....	40
PRAKTICKÁ ČÁST.....	47
4 Formulace problému.....	47
4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	47
4.2 Metodologický rámec a metody zpracování dat	48
4.3 Průběh výzkumu	49
4.4 Výběr a charakteristika výzkumného souboru	50
4.4.1 Charakteristika respondentů.....	51

4.4.2	Charakteristika vybraných zařízení.....	51
4.5	Analýza výsledků výzkumu	53
4.6	Diskuze.....	66
4.7	Závěry výzkumu	68
	Souhrn.....	70
	Seznam použitých zkratk.....	72
	Seznam použitých zdrojů	73
	Seznam příloh.....	79

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá problematikou mladých lidí opouštějících dětské domovy, která se v poslední době stala v kontextu ústavní výchovy velmi aktuálním tématem, mimo jiné především z důvodu nepřipravenosti těchto lidí na život mimo ústavní zařízení. Tito lidé opouštějí dětské domovy ve většině případů ve věku osmnácti let, a to většinou bez jakékoli podpory blízkého okolí, což u dětí z běžných rodin není obvyklé. Mimo to v ČR chybí i státem garantovaný systém následné péče, který by jim následnou integraci do společnosti usnadnil (Gjuričová, 2008). Na tomto místě je však třeba zmínit, že v posledních letech se snaha pomoci mladým lidem opouštějícím ústavní výchovu zvyšuje, a to především ze strany nestátních neziskových organizací, které organizují projekty na podporu začleňování těchto lidí.

Z již zmíněných důvodů, ale také z důvodu dalších rizik, které sebou vyrůstání v dětském domově přináší, je pochopitelné, že schopnost adaptace na běžný život je u většiny těchto lidí snížena. Je proto odůvodněné domnívat se, že budou potřebovat po opuštění dětského domova výraznou podporu, což dokládá také fakt, že se řadí mezi skupiny lidí výrazně ohrožené sociální exkluzí.

Aby k sociálnímu vyloučení nedocházelo, je třeba, aby prevence započala již za pobytu dítěte v zařízení a po jeho odchodu se v ní i nadále pokračovalo, vhodnou metodou může být např. inovativní metoda individuálního plánování s dětmi v dětských domovech.

Je třeba si uvědomit, že ačkoli dětský domov spadá pod resort školství, nepochybně je v něm zastoupena také sociální práce. Sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí má povinnost pravidelně navštívit dítě v dětském domově, také pozice sociálního pracovníka v dětském domově není neobvyklá. Především je však třeba zmínit, že tito lidé se po opuštění dětských domovů stávají klienty sociálních kurátorů, jejichž působnost spadá pod ministerstvo práce a sociálních věcí. Na poli sociální práce, pak mohou mladí jedinci, mimo služeb sociálního kurátora využít také sociálních služeb, z nichž primárně se na tuto cílovou skupinu osob soustřeďují Domy na půl cesty.

Z výše zmíněných důvodů je tedy cílem bakalářské práce popsat současné možnosti péče o mladé lidi opouštějící dětské domovy na poli sociální práce, především

pak zmapovat sociální služby pro tuto cílovou skupinu osob. Současně si bakalářská práce klade za cíl zjistit, jak se vybrané dětské domovy (resp. jejich pracovníci) snaží připravit mladé lidi na odchod z dětského domova ještě za jejich pobytu v zařízení a tedy, jak přispívají k jejich integraci do společnosti po jeho opuštění.

Předkládaná bakalářská práce je teoretického i praktického charakteru. Teoretická část je koncipovaná jako analýza dostupné literatury a aktuální legislativy, bylo ji však třeba doplnit o rozhovor se sociálním pracovníkem dětského domova, z důvodu absence literatury k tomuto tématu.

Teoretická část je rozdělena do tří kapitol. První kapitola je zaměřena na charakteristiku dětského domova a jeho vliv na jedince. V rámci této kapitoly se soustřeďuji také na rizika, která pobyt v dětském domově přináší, v rámci nichž nelze opomenout potřeby, především pak psychické, jejichž uspokojení je nezbytné pro zamezení vzniku psychické deprivace a jejím následkům v období dospělosti. Zmiňuji se také o potřebnosti transformace ústavní výchovy, jež byla započata „Národním akčním plánem k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011“. Následující kapitola je zaměřena na období adolescence a mladé dospělosti, ve kterých mladí lidé opouštějí dětské domovy. V rámci této kapitoly jsem považovala za nutné zaměřit se také na psychosociální potřeby pro tato jednotlivá období, jejichž uspokojení je nezbytné pro úspěšné začlenění se mladého člověka do společnosti. V poslední kapitole teoretické části se věnuji možnostem sociální práce a péče o mladé lidi opouštějící ústavní výchovu, kde se nejprve zaměřuji na přípravu a odchod mladých lidí z dětského domova z pohledu zákona. Především se však v rámci této kapitoly soustředím na možnosti sociální práce za pobytu dítěte v dětském domově a možnosti sociální práce s mladými lidmi opouštějícími ústavní výchovu.

Praktická část, která je realizována v rámci jedné kapitoly obsahuje výzkum, jež byl realizován pomocí kvalitativního přístupu, konkrétně tedy polostrukturovaného interview. Cílem výzkumu bylo zjistit, jakých rizik za pobytu dítěte v dětském domově a s nimi spojených problémů po opuštění zařízení jsou si pracovníci vybraných dětských domovů u dětí vědomi, a jak se jim snaží za pobytu dítěte v zařízení předcházet. Současně pak zjistit, jak je připravují na odchod z dětského domova ještě za jejich pobytu v zařízení, čímž přispívají k jejich integraci do společnosti.

Získané poznatky tohoto výzkumu mohou posloužit především k dalšímu bádání v této oblasti.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Dětský domov a jeho vliv na jedince

V této kapitole se nejprve zaměřuji na charakteristiku dětského domova, v souvislosti s níž se zmiňuji také o stavu diskuze problematiky ústavní výchovy v časopise Sociální práce/Sociální práca. Následně se soustředím na rizika institucionální výchovy, především pak psychickou deprivaci, která je považována za nejzávažnější riziko vyrůstání dítěte v dětském domově, a to z toho důvodu, že s jejími následky se jedinci velmi často potýkají i v dospělosti. V souvislosti s psychickou deprivací, bylo třeba se zaměřit na lidské potřeby, především pak psychické, jejichž neuspokojení je považováno za zásadní pro vznik psychické deprivace, ale také psychosociální potřeby, které je nezbytné za pobytu dítěte v dětském domově uspokojovat pro následné snadnější začlenění se mladého člověka do společnosti.

1.1 Charakteristika dětského domova

Dětský domov je školským zařízením pro výkon ústavní výchovy, jehož činnost je upravena v zákoně č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon č. 109/2002 Sb.“). Zřizovateli dětských domovů jsou obvykle kraje, ale mohou jimi být např. také registrované církve a náboženské společnosti, MŠMT a další subjekty podle §8 zákona č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) (dále jen „školský zákon“).

Účelem dětského domova je zajistit takovou péči dětem ve věku od 3 do 18 let, případně zletilým osobám do 19 let věku, která vytváří podmínky pro jejich zdravý vývoj, výchovu a vzdělání (§1 - §2 zákona č. 109/2002 Sb.). Pokud se však mladý jedinec dále připravuje na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let, může mu zařízení poskytnout plné přímé zaopatření i po ukončení výkonu ústavní výchovy (§2 odst. 6 zákona č. 109/2002 Sb.).

Důvody pro nařízení ústavní výchovy jsou upravené v zákoně č. 94/1963 Sb. o rodině (dále jen „zákon o rodině“), na základě něhož je soudem ústavní výchova nařizována, a na základě něhož jsou tedy děti do zařízení pro výkon ústavní výchovy, mezi něž patří i dětský domov, umisťovány. Je třeba zmínit, že ústavní výchova je jednou z forem náhradní péče o dítě v ČR, která by však podle §46 zákona o rodině měla být využívána, až v případě, kdy se nepodaří výchovu dítěti zajistit náhradní rodinnou péčí, či zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají před ústavní výchovou o dítě přednost.

Švarcová (2002) uvádí, že do dětských domovů jsou umisťovány ty děti, které nemohou být ze závažných důvodů vychovávány ve vlastní rodině, či v již zmíněné jiné formě náhradní rodinné péče. Podle Janského (2004) bývají děti nejčastěji umisťovány do dětských domovů přímo z kojeneckých ústavů nebo jako nechtěné z rozpadlých rodin. Dále také podotýká, že není výjimkou, pokud jsou děti do dětského domova umístěny z důvodu nezabezpečených materiálních podmínek v rodině. Ačkoli je tato praxe nepřijatelná, Matoušek a Pazlarová (2010) uvádí, že v ČR bohužel i nadále přetrvává. Vzhledem k této praxi, umístění dítěte do dětského domova, je důležité zmínit, že jsou zde naproti dětskému domovu se školou umisťovány děti bez závažných poruch chování, a proto jsou také vzdělávány ve školách, které nejsou součástí zařízení (§12 zákona č. 109/2002 Sb.).

Dětský domov poskytuje dětem plné přímé zaopatření, život v něm by se tak měl, co nejvíce podobat životu v běžné rodině, a to jak celkovým denním režimem, tak systémem komunikace, ale i hospodařením se svěřenými prostředky (Jedlička, Klíma, Kořa, Němec, Pilař, 2004). Můžeme říci, že alespoň k částečnému naplnění této vize přispělo roku 2002 přijetí zákona č. 109/2002 Sb., díky kterému byly transformovány dětské domovy internátního typu na dětské domovy typu rodinného, které jsou v ČR nyní jedinou možnou formou dětského domova (Škoviera, 2007).

Děti jsou v dětských domovech vychovávány v rodinných skupinách, jejichž počet byl díky transformaci snížen na šest až osm v jedné rodinné skupině a počet těchto rodinných skupin na dvě až šest v zařízení (§4 zákona č. 109/2002 Sb.).

Tyto rodinné skupiny mají být podle §4 odst. 4 zákona č. 109/2002 Sb. tvořeny dětmi různého věku a pohlaví, také sourozenci v zájmu zachování rodinných vazeb mají být v rodinných skupinách umístěni společně. Důvodem takového rozčlenění je především umožnění procesu skupinové dynamiky, proto vnitřní řady jednotlivých

zařízení zdůrazňují také zařazování dětí do rodinných skupin na základě jejich charakterových vlastností. Podle §2 odst. 3 vyhlášky č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních (dále jen „vyhláška č. 438/2006 Sb.“) je pak péče o děti v jedné rodinné skupině zajišťována zpravidla třemi pedagogickými pracovníky.

V souvislosti s již zmíněnou transformací, díky které byl mimo jiné snížen počet dětí v rodinných skupinách, uvádí Matoušek a Pazlarová (2010), že se jedná o významný krok vpřed, který předchází situaci podstatně změnil. Avšak dále poukazují na fakt, že dětský domov, v němž je pod jednou střechou koncentrováno 48 dětí, nelze stále považovat za domov, ale za ústavní zařízení. Je tedy třeba si uvědomit, že počet dětí v rodinných skupinách je i nadále vysoký a nevytváří podmínky pro individuální rozvoj dítěte (Gjuričová, 2008; Matoušek, Pazlarová, 2010).

A ačkoli se pracovníci dětských domovů snaží dítěti suplovat rodinné prostředí a ve velké většině případů jednají s nejlepšími úmysly, jejich možnosti jsou velmi omezené institucionálními bariérami. Vinu nepříznivého působení na dítě tak nelze přičítat zaměstnancům zařízení, ale je třeba ji hledat v samotném systému čili organizaci péče (Mulheirová, Brown a kol., 2007, podle Matoušek, Pazlarová, 2010).

Z výše zmíněného je patrné, že určité kroky vpřed v souvislosti s přijetím zákona č. 109/2002 Sb. již byly vykonány, avšak vzhledem k nepříznivým vlivům ústavní výchovy na dítě je systém péče o ohrožené děti třeba zdokonalovat a tedy v transformaci i nadále pokračovat.

Symbolem toho, že si ČR je vědoma faktu, že při péči o ohrožené děti je třeba efektivně pracovat na změně, může být Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 - 2011 (dále jen „Národní akční plán“). Jedním z jeho hlavních cílů je právě snížení počtu dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče, tedy i v dětských domovech, a to posílením preventivní složky, díky které lze předcházet umístění dětí do institucionální výchovy. Dále se také vzhledem k institucionální péči zmiňuje o podpoře dítěte při osamostatňování.

Konkrétní odborný článek vztahující se k problematice dětských domovů jsem v časopise sociální práce/Sociální práca nenalezla, pravděpodobně také z toho důvodu, že dětské domovy spadají pod MŠMT nikoliv MPSV. Avšak problematikou mladých

lidí, jež opustili dětské domovy a nyní žijí v Domech na půl cesty, se v č. 2 z roku 2003 zabývá autor Plch v článku s názvem „Vstříc úspěšnému startu do dospělosti“.

Ve stejném čísle tohoto časopisu, který nese název „Děti a náhradní výchovná péče“ se nachází anketa s názvem „Otazníky náhradní výchovné péče“, kde se k této aktuální problematice zahrnující i dětské domovy, vyjadřují odborníci z praxe. V tomtéž čísle také autoři Šporcová a Winkler v článku s názvem „Pořeby dítěte a náhradní výchovná péče“ popisují problémy dětí, které vstupují do ústavní výchovné péče pracovníků kojeneckých ústavů a DD do tří let. Nalezneme zde také „Zprávu o stávajícím stavu náhradní rodinné péče o děti a mládež“, která se mimo jiné zmiňuje i o systému ústavní výchovy v ČR. Problematikou umístování dětí do náhradní péče o dítě se v tomtéž čísle zabývá autorka Hauková. Také v č. 1 z roku 2011, jež nese název „Výzkum pro praxi v sociální práci“ se autorka Knausová zmiňuje v rámci článku s názvem „Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí – kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti“ o umístění dítěte v ústavním zařízení.

1.2 Rizika institucionální výchovy

Ústavní výchova sebou bezesporu přináší rizika, jejichž následky si mnohé děti, které zde prožily větší část svého života, odnášejí i do dospělého věku.

Za jedno z nejzávažnějších rizik ústavní výchovy je považován **hospitalismus**, který Matoušek (1999, s. 118) definuje jako: „stav dobré adaptace na umělé ústavní podmínky doprovázený snižující se schopností adaptace na neústavní „civilní“ život.“ Pro mladého člověka, který opustí dětský domov je tak přirozeně velmi těžké orientovat se v komplexním světě, kde jsou na něj kladeny vysoké nároky ze strany společnosti, které na něj za pobytu v zařízení kladeny nebyly. Nelze opomenout ani riziko **šikany**, které se v ústavních zařízeních také bezesporu objevuje. Je však třeba zmínit, že agresivita dítěte může vycházet také z jeho neuspokojených potřeb (Matoušek, 1999).

Ačkoli všechna zmíněná rizika jsou závažná a je třeba je za pobytu dítěte v ústavní výchově minimalizovat, za patrně nejzávažnější riziko umístění dítěte v institucionální výchově bývá považována **psychická deprivace**, od níž se dále odvíjí problémy dětí, ve velké většině případů přetrvávající až do dospělosti těchto jedinců (Langmaier, Matějček, 1974).

V souvislosti s psychickou deprivací je tedy nejprve třeba zmínit potřeby, jejichž uspokojení může výrazně přispět k začlenění se mladého člověka do společnosti, naopak jejich neuspokojení v období dětství, především pak psychických potřeb vede k psychické deprivaci, která začlenění se mladého člověka do společnosti výrazně znesnadňuje.

1.2.1 Lidské potřeby

Plháková (2003) uvádí, že potřeby mohou být definovány jako více či méně vědomé pohnutky, z nichž některé mají fyziologický základ. Jak tělesná, tak i psychická pohoda, stejně jako štěstí, spokojenost, ale také pocit naplněnosti a smysluplnosti života závisí na uspokojování potřeb jedince. Je však třeba zmínit, že potřeby a podmínky pro jejich uspokojování se v průběhu života mění, a to především v závislosti na věku. Některé vystávají v určitém věku jako důležité, jiné naopak ustupují do pozadí a některé zůstávají konstantní po celý život (Matoušek, Pazlarová, Baldová, 2008).

Matoušek a Pazlarová (2010) uvádí, že neuspokojení potřeb v dětském věku ovlivňuje následující celkový vývoj jedince. Dlouhodobé neuspokojování, především pak psychických potřeb se projevuje zejména v celkových problémech se zapojením se jedince do společnosti a zvládání běžných nároků života dospělosti vůbec (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997).

Patrně nejznámější teorií zabývající se lidskými potřebami je hierarchický systém potřeb amerického klinického psychologa a představitele humanistické psychologie Abrahama Maslowa, který představuje vcelku výstižný popis základních pohnutek, které ovlivňují chování a prožívání většiny lidí (Plháková, 2003). Mezi tyto potřeby patří: fyziologické potřeby; potřeby bezpečí; potřeby náležitosti a lásky a potřeba sounáležitosti; potřeby úcty a uznání; potřeba sebeaktualizace (Maslow, podle Nakonečný, 2003).

Z výše zmíněných potřeb je následně možné vybrat ty klíčové potřeby, které jsou označovány jako psychosociální (Chloubová, 2003), tedy ty, které se nějakým způsobem podílejí na vztazích a životě mezi lidmi. Naplnění těchto potřeb je ve velké většině případů závislé na kontaktu s druhými lidmi, skrze druhé lidi si potvrzujeme sebe sama, získáváme pocit vlastní jedinečnosti, výjimečnosti apod.

Není však možné opomenout ani potřeby fyziologické a to z toho důvodu, že zásadně ovlivňují psychosociální pohodu člověka. Maslow (podle Drapela, 2008) uvádí, že pokud není uspokojena tato základní potřeba, nemůže dojít k uspokojení potřeb vývojově vyšších. Ačkoli z této teorie existuje několik výjimek (Plháková, 2003), není možné důležitost uspokojení fyziologických potřeb opomíjet.

Z hierarchie potřeb A. Maslowa, můžeme tedy mezi psychosociální řadit: potřebu bezpečí a jistoty; potřebu náležitosti a lásky; potřebu úcty a uznání a potřebu sebeaktualizace (Chloubová, 2003). Tyto potřeby se týkají především vztahů s druhými lidmi, jejich naplnění je tedy možné obzvláště v sociálním kontaktu s druhým člověkem, jak jsem již uvedla výše.

V souvislosti s ústavní výchovou můžeme říci, že plně uspokojeny jsou potřeby fyziologické, z části také potřeby bezpečí a jistoty, protože i dětský domov má určitý řád, denní režim, který je pro dítě obzvláště v raném věku zcela zásadní, jak popisuje Matějček a kol. (1997). Na druhou stranu je pocit bezpečí v raném dětství ukotven především v silné emocionální vazbě k blízké osobě, především pak matce (Langmeier, Matějček, 1974). Rodiče, však dětem v dětském domově nahradit nelze, proto je možné říci, že uspokojit potřeby bezpečí a jistoty lze do určité míry. Domnívám se, že uspokojování následujících dvou potřeb, tedy potřeb lásky a úcty už je velmi složité. Jak uvádí Drapela (2008) nemít nikde kořeny je bolestným zážitkem. A ačkoli v dětských domovech vzniká mezi dítětem a vychovatelem určitý vztah, trvá zpravidla po dobu, po kterou je dítě umístěno v zařízení (Matějček, 1994).

Na základě definice potřeb podle Plhákové (2003), která uvádí, že psychická i tělesná pohoda jedince je závislá na uspokojení potřeb, ale také na základě studií Langmeiera a Matějčka. (1974) a Matějčka a kol. (1997), je možné uvést, že uspokojení psychických potřeb či psychosociálních potřeb, ale také dovedností již za pobytu dítěte v dětském domově je nezbytným předpokladem úspěšného začlenění se každého člověka do společnosti. V případě neuspokojení potřeb, především pak potřeb psychických v období dětství, může psychická deprivace přetrvávat ve svých následcích, až do období dospělosti.

1.2.2 Psychická deprivace

„Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k uspokojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“ (Langmeier, Matějček, 1974, s. 22).

Langmeier a Matějček (1974) těchto základních potřeb vymezili pět: potřeba určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů; potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech; potřeba prvotních emocionálních a sociálních vztahů, potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty; potřeba otevřené budoucnosti nebo životní perspektivy. V případě dlouhodobého neuspokojení těchto potřeb nebude jedinec schopen se přizpůsobit situacím, které jsou pro danou společnost běžné a žádoucí (Langmeier, Matějček, 1974).

Právě institucionální výchova, ve které nejsou vhodné podmínky pro vytvoření dostatečného kontaktu mezi primární pečující osobou a dítětem, je mnohými autory považována za nejrizikovější prostředí pro vznik deprivčního syndromu. Matoušek (1999) uvádí, jak již bylo zmíněno výše, že děti jsou vychovávány v rodinných skupinách, jejichž počet převyšuje obvyklý počet dětí v běžné rodině. Vychovatelé se navíc u dětí střídají, ty se tak musejí dožadovat větší pozornosti, jsou tedy mnohonásobně méně podněcovány.

Avšak v § 4 odst. 4 zákona č. 109/2002 Sb. je uvedeno, že každá rodinná skupina by měla být tvořena dětmi různého věku a pohlaví. Takto tvořené skupiny podporují proces skupinové dynamiky. Zde je tedy patrný, alespoň určitý posun oproti dřívější situaci, kdy Matoušek (1999) uváděl, že děti byly umisťovány do rodinných skupin ve velké většině případů na základě stejného věku.

Projevů psychické deprivace v dětství, vzniklých v důsledku neuspokojování psychických potřeb je mnoho, proto zde uvedu pouze některé z nich. Řadí se mezi ně např. nerovnoměrný psychomotorický a citový vývoj dítěte, vývojové opoždění řeči a sociálních návyků, nepřiměřené sebehodnocení dítěte, problémy s utvářením identity a další (Matoušek, Pazlarová, 2010; Bittner a kol., 2007). Vzhledem k účelu této práce se však budu dále podrobněji zabývat projevy či následky psychické deprivace v období dospělosti.

Pozdní následky psychické deprivace

Závažnost a následky psychické deprivace u dětí umístěných v institucionální výchově bezesporu ovlivňuje věk dítěte při příchodu do zařízení, délka jeho umístění v zařízení pro výkon ústavní výchovy, ale také jeho životní zkušenosti. Významnou roli však hraje také průběh těhotenství matky a kvalita a délka pobytu dítěte v biologické rodině (Waleská, 1999, podle Šporcová, Winkler 2003).

V neposlední řadě ovlivňují závažnost následků psychické deprivace také individuální charakteristiky jedince. Ačkoli by se dalo předpokládat, že deprivacní prostředí poznamená jedince na celý život, jsou i takoví, kteří navzdory špatným životním podmínkám vyrostou v osobnosti zdravé, sobě k uspokojení a společnosti ku prospěchu (Matějček, 1997). Za patrně nejzávažnější znak, ovlivňující následky psychické deprivace, je považováno pohlaví dítěte. Matějček (1997) uvádí, že je patrné, že nepřítomnost intimity rodinného života, ale také zvýšená absence mužského vzoru v dětských domovech postihuje v dalším začlenění se do života společnosti více chlapce než dívky.

Na základě pozorování chování dětí v institucionální výchově rozlišili Matějček, Bubleová a Kovařík (1997) pět typů vývoje osobnosti pod vlivem deprivace, které mají na jedince vliv také po opuštění zařízení. Jedná se o následující typologii: typ relativně dobře přizpůsobený; typ útlumový; typ sociálně hyperaktivní; typ sociálně provokativní; typ charakterizovaný náhradním uspokojováním potřeb.

Typ relativně dobře přizpůsobený je charakterizován jako typ dětí, které jsou v zařízení oblíbené a procházejí jím tak relativně nejméně dotčeny. Pod tlakem nároků života mimo zařízení se však jejich vyrovnanost může velmi rychle zhroutit (Matějček a kol., 1997). I přesto se v dospělosti jedná o jedince, kteří se životu mimo zařízení dokážou nejlépe přizpůsobit. Tito lidé mívají přiměřené vzdělání i zaměstnání, většinou uzavřou sňatek a založí rodinu (Matějček, 1997).

V případě **typu útlumového** se jedná o děti, jejichž celková aktivita je snížena. Dítě se uzavírá spíše do materiálního světa, nemá zájem o sociální vztahy (Šporcová, Winkler, 2003). Může jít také o děti, které do ústavního prostředí přicházejí s určitým stupněm mentální retardace (Matějček a kol., 1997). V dospělosti se projevují jako jedinci neschopní spolupráce. Jsou označováni jako nestálí, náladoví, vzdorovití, ale také uzavření a samotářští (Matějček, 1997).

Děti, které jsou nápadné především tím, že se snaží za každou cenu upoutat pozornost pracovníků zařízení či se snaží získat, co největší přísun sociálních podnětů označuje Matějček a kol. (1997) jako **typ sociálně hyperaktivní**. V období dospělosti se ve většině případů jedná opět o osoby nestálé, které jsou velmi často rozvedené nebo svobodné. Tito lidé mívají také obecně méně přátel (Matějček, 1997).

Děti, které jsou označovány jako **sociálně provokativní typ**, bývají agresivní, ulpívající na pozornosti a neustále se předvádějící před druhými (Matoušek, 2003). Pro svoje problémové chování proto bývají často přemísťováni z dětského domova do zařízení se zvýšenou výchovnou péčí (Bittner a kol., 2007). Jedná se o skupinu, která má v dospělosti patrně největší problémy s dodržováním zákona (krádeže, výtržnictví), udržením si zaměstnání, ale také s udržením si stálého pobytu (Matějček, 1997).

Poslední typ je charakterizován **náhradním uspokojováním potřeb**. Tyto děti se z důvodu nedostatku podnětů v citové a sociální oblasti snaží dosáhnout podnětů v jiných oblastech, avšak na nižší úrovni, jedná se např. o přejídání, šikanování, trápení zvířat apod. V dospělosti se tito jedinci projevují jako nepřizpůsobiví, často také nepřístupní (Matějček, 1997).

Na základě těchto typologií lze uvést, že u dětí z dětských domovů je prokazatelně celkově nižší společenská kompetence, oproti většinové populaci. Matoušek a kol. (2008) uvádí také, že děti mívají velmi často nižší úroveň vzdělání, s čímž je dále logicky spojeno horší pracovní uplatnění, a to i přesto, že jejich intelekt dosahuje vyšších hodnot. Celkově je schopnost sociální integrace nižší, přičemž významnou roli hraje mužsko-ženská diferenciace (Matějček, 1997). Ukazuje se tedy, že ženy se dokážou poměrně lépe přizpůsobit životu v běžné společnosti, většinou jsou vdané a mají děti. Naproti tomu muži uvádějí problémy s láskou a v sexuálních vztazích, často jsou svobodní nebo rozvedení a velmi často se také dopouštějí výtržností (Matějček a kol., 1997).

I Vágnerová (2000) uvádí, že v dospělosti nebudou citově deprivovaní jedinci s největší pravděpodobností schopni zvládat roli dospělého, a to z důvodu omezené zkušenosti s dospělými lidmi v dětství. Samozřejmě potom o to víc, pokud jim jeden ze vzorů zcela chybí. Na základě studia internetových stránek dětských domovů mohu říci, že v dětském domově je i pro dnešní dobu stále charakteristický nedostatek mužského personálu. Je proto přirozené domnívat se, že tato absence mužského vzoru postihne

více muže než ženy, kteří nemají možnost se identifikovat s mužskou rolí, jak jsem již uvedla výše.

Bowlby (podle Bittner a kol., 2007) řadí mezi následky psychické deprivace v dospělosti např. neschopnost přijmout pomoc od jiných lidí a neschopnost navázat hlubší vztahy, dále také absenci emocionálního prožívání, nedostatek rozdávaní lásky, ale také delikventní chování ze strany těchto lidí. Také Gjuričová (2008) uvádí, že se u nemalého počtu mladých lidí projeví po opuštění institucionální péče patologické chování, a to především z toho důvodu, že režim institucionální péče, nevytváří možnost pro individuální rozvoj dítěte a bezesporu tak přispívá k selhávání mladých lidí po opuštění zařízení. Podobně uvádí i Matějček a kol. (1997), že u jedinců, kteří prožili značnou část života v ústavním zařízení, se projevuje více kriminálního chování, než u jedinců z jiných forem náhradní rodinné péče.

Matějček a kol. (1997) dále považují za významný problém utváření identity v období adolescence, ale také uvádí, že celkově problematické je zvládnání běžných nároků života v dospělosti vůbec. Na závěr této kapitoly je důležité zmínit, že problémem těchto mladých lidí není pouze zdraví duševní, ale z výzkumů vyplývá, že také zdraví tělesné je výrazně problematické (Matějček a kol., 1997).

2 Období adolescence a mladé dospělosti

Jedinci opouštějící dětské domovy se ocitají na rozhraní období adolescence a mladé dospělosti, záleží na tom, zda opouští zařízení ihned po dosažení zletilosti, nebo zda v zařízení přetrvávají v rámci přípravy na budoucí povolání do pozdějšího věku, nejdéle však do 26 let. Z toho důvodu v následujících podkapitolách charakterizují jak období adolescence, tak období mladé dospělosti.

Na tomto místě je třeba dodat, že časová vymezení období adolescence a mladé dospělosti se překrývají, nejsou pevně daná a to z toho důvodu, že je třeba brát v potaz individuální charakteristiky každého jedince.

2.1 Charakteristika adolescence

Období adolescence, kterým je označováno celé období mezi dětstvím a dospělostí, je vymezeno časovým intervalem mezi patnáctým až dvacátým rokem života (Vágnerová, 2000). Původ tohoto slova pochází z latinského slovesa *adolescere*, jehož českým ekvivalentem jsou slova *dorůstat*, *dospívat* či *mohutnět* (Macek, 2003). Jedná se o významnou etapu ve vývoji člověka, kterou provází mnoho změn, jak v biologické tak i sociální sféře, z toho důvodu ji dále Macek (2003) rozděluje na tři stádia. Jedná se o adolescenci časnou, která je vymezena časovým obdobím mezi 10(11)-13 lety, střední, která je datována mezi 14-16 lety a pozdní, kterou bývá obvykle označováno období od 17-20 let. V případě biologických změn se jedná především o pohlavní dozrávání, či dosahování plné reprodukční zralosti jedince, který se musí vyrovnávat s biologickými a fyzickými změnami (Vágnerová, 2000). Za významné změny sociální se potom považuje vstup do školy, získání profesní kvalifikace (Říčan, 2004), v souvislosti s touto problematikou je významným mezníkem také odchod ze zařízení ústavní výchovy.

Nejpodstatnější v kontextu této problematiky je období pozdní adolescence, které je datováno časovým rozmezím mezi 17-20 lety, Macek (2003) však uvádí, že může trvat i déle. Především v tomto období se posiluje aspekt sociální identity tj. potřeba někam patřit, podílet se na něčem s druhými lidmi (Macek, 2003). Prohlubují se vztahy s osobami opačného pohlaví, jedinci také začínají stále více uvažovat o budoucích cílech a plánech (Macek, 2003). Je třeba zmínit, že budoucnost je akcentována

především tehdy, pokud současná situace je pro jedince neuspokojivá a budoucnost se jeví jako jediné možné východisko ze současné situace (Vágnerová, 2000). Naopak v případě, kdy je budoucnost nejistá, orientují se jedinci spíše na přítomnost, jak uvádí Macek (2003). Právě odchod z dětského domova může být velmi nejistou a stresující záležitostí, především pak v případě, kdy jedinci ještě nejsou na odchod ze zařízení ve věku osmnácti let připraveni (Gudbrandsson, 2004). Na druhou stranu se domnívám, že mnoho jedinců, opouštějících dětské domovy, může chápat právě budoucnost jako volnost či svobodu, tedy určitý ideál, ve kterém se nebudou potýkat se žádnými problémy. Dle mého názoru je interpretace budoucnosti v dětském domově závislá na individualitě každého jedince, ale také na délce pobytu v zařízení a vztazích, které v něm panovaly.

2.1.1 Vývojové úkoly pro období adolescence

Pod pojem vývojový úkol lze zahrnout to, co člověk sám chce naplnit jako podstatné a důležité v určitém vývojovém období, a stejně tak i to, co si uvědomuje, že je důležité naplnit v kontextu tohoto období ve společnosti, tedy v určitém prostředí či komunitě, ve které žije (Macek, 2003).

Havighurst (1953) podle Trpišovské a Vacínové (2006) vymezuje pro období adolescence následující vývojové úkoly: přijetí vlastní fyzické struktury a role svého pohlaví; vývoj intelektových schopností; vytvoření nových vztahů s vrstevníky; příprava na povolání; vytvoření vlastní hierarchie hodnot; dosažení jistoty a ekonomické nezávislosti; dosažení emocionální nezávislosti na rodičích; dosažení sociálně odpovědného chování; příprava na manželství a rodinný život. Vývojových úkolů pro období adolescence je mnoho, domnívám se však, že všechny z nich určitým způsobem přispívají k **budování identity tj. vlastní jedinečnosti a autentičnosti**, kterou Erikson ve své teorii psychosociálního vývoje považuje za hlavní vývojový úkol tohoto období (podle Macek, 2003). Zmíněná teorie se skládá z osmi etap života člověka, od dětství až po stáří, přičemž pro každou z těchto etap Erikson vymezuje zásadní vývojový úkol, jímž je v období adolescence právě budování vlastní identity.

Šimíčková-Čížková, Binarová, Holásková, Petrová, Plevová, Pugnerová (2008) popisují identitu jako subjektivní pocit vlastní kontinuity a totožnosti, uvědomění si svých možností, schopností, dovedností, ale také způsobu myšlení. Erikson ji chápe také

jako určitou vlastnost osobnosti jedince, kterou se odlišuje od druhých (podle Šimíčková-Čížková a kol., 2008).

Je třeba zmínit, že budování identity vzniká identifikací z dětství, současných identifikací a základních životních závazků. Jedná se tedy o celoživotní proces vytváření si vlastního já, který probíhá od dětství až po stáří, tedy ve všech stádiích ontogenetického vývoje (Erikson, podle Macek, 2003). Matějček (2000) však uvádí, že podmínkou k tomu, aby si dítě mohlo uvědomit svou vlastní osobu, budovat si svou identitu, své vlastní já, přebírat vzorce chování apod., je nezbytné, aby poznalo vzájemné vztahy mezi rodiči. To však dětský domov chopen zabezpečit není. I Macek (2003) uvádí, že v případě absence péče ze strany rodičů chybí dítěti přirozený vzor, který je nezbytný pro utváření jeho identity (Macek, 2003).

V rámci rozvoje vlastní identity se adolescent snaží zvyšovat pocit vlastní sebehodnoty, která se může prosazovat např. dobrými výsledky ve studiu, avšak také např. napodobováním špatných vzorů (Trpišovská, Vacínová, 2006). Na jedince jsou kladeny stále vyšší nároky ze strany společnosti, žádá se po něm dodržování sociálních norem, které jsou reprezentovány sociálními institucemi jako je rodina, škola, apod., avšak jedinec zvnitřňuje pouze ty hodnoty a normy, kterým přikládá vlastní důležitost (Vágnerová, 2000). Na významu nabírají také vrstevnické vztahy, které jsou pro utváření identity nezbytné. Trpišovská a Vacínová (2006) dokonce uvádí, že skupinová identita často v tomto období překračuje identitu osobní. Avšak upozorňuje na fakt, že pokud je sounáležitost ke skupině hlavní náplní identity jedince, znamená to její zjednodušení, ale i snadnější dosažení. „Jedinec se může cítit silnější, protože má podporu skupiny, nemusí cítit odpovědnost za svoje chování, protože skupina jej individuální odpovědnosti zbavuje, může jednat agresivně až asociálně.“ (Trpišovská, Vacínová, 2006, s. 59).

Sounáležitost s vrstevnickou skupinou je však pro jedince důležitá. V případě, kdy není přijímán ostatními, může se u něj projevat tendence dosáhnout uspokojení jiným způsobem. Tito lidé se pak často uchylují k negativní strategii, která se projevuje např. agresí, uzavřením se do sebe apod. (Vágnerová, 2000). Typ náhradního uspokojení v případě deprivovaných jedinců charakterizují i Langmeier a Matějček (1974), jak již bylo uvedeno výše.

Utváření identity je tedy dlouhodobý proces trvající po celý život jedince, avšak centrální význam zaujímá v období adolescence. Identita se utváří postupným

přebíráním hodnotových systémů, norem, autorit, přesvědčení, zájmů, které jedinec postupně ověřuje vlastními zkušenostmi a následně některé z nich zvnitřňuje a přebírá za své. K získání či dosažení statusu identity by mělo podle Marcii (1967) dojít právě v období pozdní adolescence (podle Macek, 2003).

V tomto stadiu vývoje se však může objevit také krize, kterou je podle Eriksona (2002) zmatení identity. Vzniká v důsledku nesjednocení dřívějších emocionálních zkušeností, identifikací a libidózních pocitů do konzistentního celku, v důsledku čehož může dále dojít ke zmatení sexuální identity, delikventnímu chování, ale také např. psychotickým poruchám.

Adolescence je složitým vývojovým obdobím jak po stránce fyzického vývoje, tak i po stránce psychické, který tento fyzický vývoj provází. V tomto období se tak adolescenti mohou jevit jako emočně nevyzrálí, mimo jiné také díky projevům extravagance, vyhraněným názorům a preferenci jednoznačného a radikálního řešení. Extravagantní projevy jsou spojeny především se snahou zalíbit se vrstevnické skupině. Celé období je také provázeno naplněním snahy o osamostatnění se, které je většinou dovršeno v období mladé dospělosti (Vágnerová, 2000; Trpišovská, Vacínová, 2006). Jedná se tedy o období plné emocí, ve kterém je zvýšené riziko vzniku problémového chování, a to jak ve vztahu k sobě samému např. sebepoškozování, tak ve vztahu ke společnosti, zde se jedná např. o delikventní chování, které dle mého názoru může být ještě posíleno působením ústavního zařízení na jedince.

2.1.2 Psychosociální potřeby pro období adolescence

V období adolescence je okruh osob zajišťující **pocit bezpečí** rozšiřován na přátele a následně životního partnera (Šporocová, Winkler, 2003), kteří tak do jisté míry suplují pocit bezpečí, který byl doposud zajišťován převážně ze strany rodičů. Matoušek a Pazlarová (2010) považují pro naplnění této potřeby důležité, mimo existence osob, díky kterým je tato potřeba zajišťována, také odpovídající prostředí, které redukuje riziko úrazu či smrti. Z toho vyplývá, že je důležité garantovat mladým lidem opouštějícím ústavní výchovu podporu ze strany státu, tedy rozvinout systém kvalitní následné péče, který by jim mimo jiné pomáhal také se zajištěním odpovídajícího prostředí pro život.

Další potřebou je **udržení vazby na původní rodinu a současné vymezování se vůči ní** (Matoušek, Pazlarová, 2010). Je pochopitelné, že u dětí z dětských domovů je naplňování této potřeby problematické, ať již bereme v úvahu udržování vazby na původní rodinu, či dětský domov. Vazbu na dětský domov je možné udržovat, zařízení však mají omezené možnosti jak jedince podpořit (Plzeňský kraj, 2006), jak s nimi trávit čas, stačí zohlednit počet dětí, které dětskými domovy projdou. Faktem zůstává, že velká část jedinců se po opuštění zařízení pro výkon ústavní výchovy vrací zpět k rodině, která byla dříve označena jako patologická (Matoušek a Pazlarová, 2010). Udržování této vazby pak již nemusí být žádoucí, a to z důvodu možného opětovného patologického působení rodiny na mladého jedince.

Je také třeba zmínit, že svět dospělých jsou tito jedinci mnohdy nuceni zvládat velmi brzo, většinou ve věku osmnácti let, v případě profesní přípravy na budoucí povolání potom později (Gudbrandsson, 2004).

Mezi potřeby, které jsou pocíťovány jako významné především ze strany adolescentů, řadíme **potřebu zkoušet spojení s blízkým jedincem opačného pohlaví a obstát mezi vrstevníky** ale také **potřebu imponujícího vzoru stejného pohlaví**. Pro naplnění těchto tří potřeb, je vždy důležité, aby jedinec získal přístup a možnost osobního kontaktu s těmito osobami (Matoušek a kol., 2008).

Z mého úhlu pohledu je v souvislosti s touto problematikou obzvláště důležitou **potřebou zvládnutí požadavků studia či práce**, jejíž naplňování je u dětí z dětských domovů z velké většiny případů složité. Langmeier a kol. (1997) uvádí, že problematika vzdělání je u dětí z dětského domova obzvláště obtížná, a to z toho důvodu, že pod vlivem deprivativního prostředí dosahují mnohdy nižšího vzdělání než děti z běžných rodin, a to i v případech, kdy jejich intelekt je nadprůměrný. To dále samozřejmě vede také k horšímu pracovnímu uplatnění. Dle mého názoru zde může hrát důležitou roli také absence pozitivního vzoru ze strany rodičů, s čímž souvisí také nedostatečná motivace k dalšímu vzdělávání se.

Poslední potřeba, kterou Matoušek a Pazlarová (2010) ve svém výčtu pro období adolescence uvádějí, je **potřeba mít vlastní identitu a nacházet smysl své práce**. Zde je na místě znovu připomenout, že právě budování identity je hlavním vývojovým úkolem tohoto období. Za hlavní předpoklad naplnění této potřeby potom Matoušek a Pazlarová (2008) považují existenci určitých příležitosti k růstu a případným změnám životní dráhy.

2.2 Charakteristika mladé dospělosti

Dospělost je primárně určena biologicky, její dosažení je tedy vázáno na určitý věk. Z psychosociálního hlediska ji již tak jednoznačně vymezit nelze, a to z toho důvodu, že probíhá u různých lidí v odlišnou dobu (Vágnerová, 2000). Vzhledem k charakteru této práce se zaměřuji pouze na mladou dospělost, kterou Erikson (1999) ve své teorii osmi věků člověka považuje za zcela samostatné stadium lidského vývoje. Mladá dospělost bývá obvykle omezena časovým obdobím mezi 19-30 lety, je charakterizována mnoha sociálními proměnami, které jsou typické četností nových zážitků a zkušeností. Jedinec přijímá nové sociální role, které jsou chápány jako nezbytný předpoklad pro potvrzení sebe sama, ale také pro získání nových zkušeností (Nakonečný, 1993 podle Šimíčková-Čížková a kol., 2010; Vágnerová, 2000). Vztahy s druhými lidmi, včetně rodičů a sourozenců se v tomto období stávají klidnějšími a symetričtějšími ve srovnání s obdobím adolescence (Farková, 2009).

Období mladé dospělosti je dále spojováno s osamostatněním se, nezávislostí, zodpovědností, sexuální zralostí. Dále také s ekonomickou soběstačností a možností hospodařit se svými penězi (Vágnerová, 2000).

Z těchto požadavků, které jsou ze strany společnosti kladeny na mladého jedince lze usuzovat, že zvládnutí role dospělého je náročnější, než u předchozích vývojových stádií, na druhou stranu sebou tato role nese také větší sociální prestiž (Vágnerová, 2000). Jak už bylo zmíněno výše, je odůvodněné předpokládat, že lidé vyrůstající v deprivacním prostředí budou v mnohých z těchto oblastí dospělosti selhávat, tedy nebudou zvládat roli dospělého, ať už z důvodu absence pozitivního vzoru, především pak vzoru mužského (Vágnerová, 2000), ale domnívám se také, že z důvodu absence poznání klasického fungování každodenní domácnosti. Z toho důvodu mohou potom mladí jedinci selhávat např. v oblasti ekonomické.

2.2.1 Vývojové úkoly pro období mladé dospělosti

Jedním z předpokladů období mladé dospělosti je také ochota přijmout a zvládnout určité vývojové úkoly, které se od období adolescence značně liší. Vágnerová (2000) uvádí pro období mladé dospělosti následující vývojové úkoly: získání profesní role; dosažení stabilního partnerství či manželství; dosažení

rodičovství. Erikson (2002) potom ve své teorii psychosociálního vývoje, považuje za hlavní vývojový úkol tohoto období schopnost důvěrně se spojit v citovém vztahu s druhým člověkem, tedy **dosáhnout intimity s druhým člověkem**.

Erikson (2002) uvádí, že mladý člověk je v tomto období připraven odevzdat se konkrétním citovým vztahům partnerství, je připraven nechat splynout svou identitu s identitou někoho druhého. Snaží se však o splynutí identity s člověkem, který u něj vzbuzuje pocit komplementarity, tedy pocit vzájemného doplnění se a porozumění, a to v různých oblastech života, jak v práci, přátelství tak i sexualitě (Erikson, 1999). Za úspěšný citový partnerský vztah pak Erikson (2002) považuje takový vztah, který je charakterizován vzájemným orgasmem s milovaným partnerem opačného pohlaví, s nímž je člověk schopen, ale také ochoten vzájemně si důvěřovat, sladit rytmus práce, rozmnožování a zotavování. A to takovým způsobem, aby vzájemně zajistili uspokojivý vývoj i svým potomkům (Erikson, 2002). Ačkoli se mladý člověk může ve vztahu potýkat s neshodami, Erikson (1999) uvádí, že v tomto věkovém období by je již měl být schopen řešit např. kompromisy.

Domnívám se, že z výše zmíněného vymezení úspěšného partnerského vztahu a tedy požadavku, který je kladen na dosažení hlavního vývojového úkolu je patrné, že vývojové úkoly, které vymezuje pro období mladé dospělosti Vágnerová (2000) jsou obsaženy právě v hlavním vývojovém úkolu Eriksona (2002).

Stejně jako v období adolescence, tak i v období mladé dospělosti hrozí určité riziko tohoto stadia. Erikson (2002) uvádí, že se jedná o izolaci, která může nastat, v případě, kdy člověk nebyl v předchozím vývoji příliš úspěšný. Z důvodu předchozí neúspěšnosti potom velmi často směřuje ke společenské izolaci, protože nemá odvahu navázat důvěrný vztah především z hrozby selhání, které by ho při pokusu o jeho navázání mohlo potkat. Směřuje proto k vyhýbání se navázání tohoto vztahu a tedy ke společenské izolaci.

2.2.2 Psychosociální potřeby pro období mladé dospělosti

Psychosociální potřeby pro období mladé dospělosti vymezuje Vágnerová (2000) následovně: potřeba změny, nových zkušeností a rozvoje nových kompetencí; potřeba sociálního kontaktu a citové jistoty; potřeba seberealizace; potřeba samostatnosti a nezávislosti; potřeba otevřené budoucnosti.

Potřeba změny, nových zkušeností a rozvoje nových kompetencí může být uspokojována jak v zaměstnání, zejména pak na počátku profesní kariéry, tak i v partnerském vztahu. Partner se může stávat jakýmsi zrcadlem k poznání vlastní osobnosti.

V tomto období je důležitá také **potřeba sociálního kontaktu a citové jistoty**. Především zaměstnání nám umožňuje udržovat sociální kontakty, naopak nezaměstnaní lidé se stávají sociálně izolovanými. Volba profese tedy vymezuje to, s jakými se budeme setkávat lidmi. Stejně tak sebou opět nese sociální význam partnerský vztah, přičemž citovou složku je třeba považovat za jednu z jeho nejdůležitějších vlastností.

Další potřebou je **potřeba seberealizace**, která je v období mladé dospělosti obzvlášť patrná především v oblasti profesní, ve které mladý člověk směřuje k budování kariéry, ale také v oblasti vztahové, kde v partnerském vztahu dochází k sebestoprvčení a důkazu kvality jedince.

Prostředkem k **dosažení ekonomické soběstačnosti a nezávislosti v rodině**, což je další potřeba období mladé dospělosti, je zaměstnání, ale také vlastní bydlení.

Poslední potřebou, kterou pro toto období zmíním je **potřeba otevřené budoucnosti**, Ta je naplňována především představou dalšího profesního růstu, ale z hlediska vztahového také představou dalšího společného života, který je prezentován jak vstupem do manželství, tak naplněním rodičovské role.

Ačkoli Vágnerová (2000) tyto potřeby diferencuje na základě oblasti profesní a vztahové, ve výše zmíněném výčtu jsem uvedla tyto potřeby společně. A to především z toho důvodu, že se domnívám, že všechny již zmíněné potřeby je možné vztáhnout jak k oblasti vztahové, tak k oblasti profesní. Vágnerová (2000) sice neuvádí pro vztahovou oblast potřebu samostatnosti a nezávislosti, avšak dle mého názoru je možné ji zařadit i do této oblasti, jelikož právě díky partnerskému vztahu se mladý člověk ve většině případů je schopen vzdálit od své původní rodiny a tím tedy tuto potřebu potvrzuje.

Podstatné je, že naplnění těchto potřeb by mělo vést k úspěšnému sociálnímu fungování, které vede k předcházení psychosociálním problémům. Tyto potřeby jsou velmi podobné potřebám v období adolescence, ačkoli jsou jinak definovány, např. potřebu sociálního kontaktu můžeme chápat také jako potřebu obstát mezi vrstevníky či potřebu imponujícího vzoru apod. Přehled potřeb pro období mladé dospělosti jsem zde uvedla především proto, že ačkoli všechny zmíněné potřeby vychází i přes jejich

různorodou definici z obecně známé hierarchie potřeb A. Maslowa, v tomto období je kladen větší důraz na úspěšné naplnění vztahového a profesního života, které je pro mladé lidi opouštějící DD obzvlášť problematické.

Právě mladí lidé, kteří opustili zařízení pro výkon ústavní výchovy, mnohdy nejsou schopni zvládat požadavky, které jsou na ně ze strany společnosti kladeny. Kovařík (2004, podle Matoušek a kol., 2008) uvádí, že jedním z nejzávažnějších problémů mladých lidí po opuštění DD je zajištění zaměstnání, Matějček a kol. (1997) uvádí také výrazné problémy v oblasti vztahové.

Vzhledem k výše zmíněným problémům je patrné, že naplňování těchto primárních potřeb je pro mladé lidi opouštějící DD problematické, a proto je třeba propracovat systém následné péče a poskytovat těmto lidem potřebnou míru podpory.

3 Možnosti sociální práce a péče o mladé lidi opouštějící ústavní výchovu

Aby se mladí lidé byli schopni začlenit do běžného života společnosti, je nutné, aby jejich příprava na integraci probíhala již za pobytu v ústavním zařízení a po jeho opuštění i nadále pokračovala. Integrací se podle slovníku sociální práce rozumí snaha o začlenění, v tomto případě sociálně znevýhodněných lidí do společnosti, včetně pracovního začlenění těchto lidí. Jedná se o soudobý ideál sociální práce, který je opakem sociální exkluze (Matoušek, 2008).

V rámci této kapitoly vymezují přípravu a odchod mladých lidí z pohledu zákona, tedy určitou míru podpory a péče, kterou mohou mladí lidé opouštějící dětské domovy využít. Dále se soustředím na možnosti sociální práce za pobytu dítěte v dětském domově, kde se zabývám činnostmi sociálního pracovníka OSPOD ve vztahu k dítěti v dětském domově, dále pak především činností sociálního pracovníka v dětském domově a možným průběhem individuálního plánování s dětmi v dětských domovech. Považuji za důležité vymezit jejich stanovisko na poli sociální práce ve vztahu k dětem v DD a následně tedy i mladým lidem, kteří ústavní výchovu opustili z toho důvodu, že dětem pomáhají se začleněním se do společnosti, ale také z toho důvodu, že mimo další zainteresované osoby, patří do okruhu osob, které by se měli podílet na individuálním plánování s dětmi v DD, na které se zaměřím níže (Matoušek, Pazlarová, 2008). Po opuštění DD klient přechází z evidence sociálního pracovníka OSPOD do evidence sociálního kurátora. V závěru této kapitoly se tedy zaměřuji na možnosti sociální práce u dětí opouštějících dětské domovy, zejména pak na činnost sociálního kurátora a sociální služby pro tuto cílovou skupinu osob.

3.1 Příprava a odchod mladých lidí z dětského domova z pohledu zákona

V rámci přípravy na vstup do samostatného života, může dětský domov zřizovat bytové jednotky pro děti starší šestnácti let, přičemž jedna bytová jednotka může být obývána maximálně třemi dětmi (§2 odst. 6 vyhlášky č. 438/2006 Sb.).

Avšak také po odchodu ze zařízení potřebuje mladý člověk výraznou podporu, která se mladým lidem dostává především prostřednictvím sociálních kurátorů obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Procházka (2009) uvádí, že ti jsou v současné době

jediným, legislativně alespoň částečně zakotveným prvkem, který má stanovené povinnosti směrem k osobám navracejícím se z ústavní a ochranné výchovy.

A také proto, v zájmu zachování návaznosti péče, je ředitel dětského domova povinen kontaktovat příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností nejméně 6 měsíců před ukončením ústavní výchovy a je povinen umožnit dítěti jednání se sociálním kurátorem (§24 zákona č. 109/2002 Sb.).

Při odchodu z dětského domova může být pro mladé lidi alespoň určitým startovním do samostatného podle §33 zákona č. 109/2002 Sb. peněžitý příspěvek či věcná pomoc, avšak v maximální výši 15 000 Kč. Je patrné, že tato částka je pro vstup do samostatného života zcela nedostačující (Plzeňský kraj, 2006). Mladému jedinci může být dále poskytnuta pomoc se zajištěním bydlení a zaměstnání ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí, a také pomoc při řešení tíživých životních situací (§33 zákona č. 109/2002 Sb.). V zákoně č. 359/1999 Sb. §32 odst. 2 o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“) je mimo to uvedeno, že obecní úřady obcí s rozšířenou působností by měly při hledání vhodného zaměstnání spolupracovat s úřady práce.

Také krajské úřady by měly napomáhat dětem, které ukončily školní docházku, při získávání možnosti pokračovat v další přípravě na povolání, zejména pak, jedná-li se o děti, které opustily zařízení pro výkon ústavní výchovy. Na tuto povinnost by je měly upozorňovat obecní úřady obcí s rozšířenou působností (§32 odst. 2 písm. b) zákona o sociálně-právní ochraně dětí.)

Míra pomoci ze strany státu, která je poskytována mladým lidem opouštějícím ústavní výchovu je nízká (Gjuričová, 2008). A ačkoli je zde patrná určitá snaha zapojit do péče o mladé lidi více subjektů, v tomto případě se jedná o OSPOD, úřady práce, krajské úřady atd., do budoucna je třeba tento systém nadále zefektivňovat a systém následné pomoci a péče o tyto mladé lidi zkvalitňovat.

3.2 Možnosti sociální práce za pobytu dítěte v dětském domově

V rámci této podkapitoly se budu věnovat činnosti sociálního pracovníka orgánu sociálně právní ochrany dětí ve vztahu k dítěti, které je umístěno v dětském domově. Pro účely zjištění náplně činnosti sociálního pracovníka v DD, kterou se zabývám dále, bylo třeba provést rozhovor se sociální pracovnící z důvodu absence literatury k tomuto

tématu. Dále se zabývám možným průběhem individuálního plánování s dětmi v dětských domovech, které nelze jednoznačně zařadit pouze do této kapitoly, protože je třeba s mladými lidmi pracovat i po opuštění zařízení, avšak s procesem plánování je třeba začít za pobytu dítěte v DD, proto jej zařazuji na toto místo.

3.2.1 Činnost sociálního pracovníka OSPOD ve vztahu k dítěti v dětském domově

Za pobytu dítěte v dětském domově je sociální pracovník obecního úřadu obce s rozšířenou působností podle §29 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí povinen sledovat činnost tohoto zařízení. Sleduje především rozvoj duševních, ale i tělesných schopností dítěte, ale také to, jakým způsobem se vyvíjejí vztahy mezi dítětem a jeho rodiči. Stejně tak je sociální pracovník povinen sledovat, zda trvají důvody pro umístění dítěte v tomto typu zařízení (§ 29 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Také z tohoto důvodu je sociální pracovník obecního úřadu obce s rozšířenou působností povinen navštívit nejméně jedenkrát za tři měsíce jak dítě, které je umístěno v zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, tak i jeho rodiče (§29 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.). Smyslem této práce s dítětem však není pouze přezkoumání důvodnosti umístění dítěte v zařízení, ale také zachování kontinuální práce s dítětem, které tak přijde do styku s jiným člověkem, než zaměstnanci dětského domova, kterému se také může svěřit se svými problémy. Sociální pracovník má proto podle §29 odst. 3 zákona o sociálně-právní ochraně dětí možnost hovořit s dítětem o samotě, dále má také právo nahlížet do jeho dokumentace.

Toto však není jediná kompetence sociálních pracovníků obecních úřadů obcí s rozšířenou působností vůči dětským domovům respektive vůči dětem.

Za důležité považuji také zmínit, že podle §30 odst. 1 zákona o sociálně právní ochraně dětí uděluje sociální pracovník písemný souhlas řediteli zařízení o povolení pobytu dítěte mimo dětský domov. Jedná se o povolení pro děti, které jsou v zařízení umístěny na základě předběžného opatření nebo na základě rozhodnutí soudu. Toto povolení může při prvním pobytu dítěte u těchto osob, kterými mohou být např. rodiče, prarodiče příp. i jiné fyzické osoby trvat max. 14 dní, avšak s možností dalšího písemného prodloužení sociálním pracovníkem. Smyslem tohoto souhlasu je především ochrana dítěte. Sociální pracovník proto posuzuje jak sociální, tak rodinné prostředí,

kde bude dítě pobývat, ale také např. bezúhonnost v případě pobytu dítěte u jiných fyzických osob (§30 odst. 3 zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

3.2.2 Činnost sociálního pracovníka v dětském domově

Z důvodu absence literatury vztahující se k této problematice byl proveden se sociálním pracovníkem dětského domova pro zjištění náplně jeho činnosti polostrukturovaný rozhovor. Současně mi byl sociálním pracovníkem poskytnut výčet jeho kompetencí, které jsou součástí interní dokumentace dětského domova, ve kterém sociální pracovník působí.

Cílem rozhovoru bylo zjistit, jaká je náplň činnosti sociálního pracovníka v dětském domově ve vztahu k dětem a jaké jsou jeho kompetence.

Respondent, se kterým byl proveden rozhovor je muž. Vystudoval bakalářské studium oboru Pedagogika- Sociální práce na UP v Olomouci. Na pozici sociálního pracovníka působí již 8 let, před touto pozicí povolání sociálního pracovníka nevykonával. Respondent si nepřál být jmenován, z důvodu ochrany osobních údajů jej tedy označuji jako *respondent DD*.

Analýza získaných poznatků

Sociální pracovník v dětském domově zaujímá důležitou pozici v průběhu celého pobytu dítěte v dětském domově, především také při přijetí dítěte do zařízení a propuštění mladého jedince z dětského domova. Nejprve se zaměřím na náplň činnosti sociálního pracovníka, pro kterou mi byl poskytnut interní dokument. Je však nutno zmínit, že náplň činnosti sociálního pracovníka stanovuje ředitel zařízení, z toho důvodu je třeba brát v potaz fakt, že kompetence sociálního pracovníka mohou být v jednotlivých dětských domovech rozdílné. *Respondent DD* uvedl, že činnost sociálního pracovníka v DD je obvyklá, avšak domnívá se, že není podmínkou.

„Pozice sociálního pracovníka obvyklá je, ale myslím, že to nikde není dáno, že to musí být sociální pracovník. Tou agendou může být pověřená i jiná osoba, třeba jedna z vychovatelek nebo ekonom.“

Respondent DD také uvedl, že se při své činnosti neřídí žádnou konkrétní metodikou, ale platnými právními předpisy, z nichž také vychází interní dokument pro činnost sociálního pracovníka v jejich DD.

„Metodikou se neřídíme, ale především zákony a těch je celá řada, stěžejní je ovšem zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.“

Sociální pracovník se v DD stará o veškerou spisovou dokumentaci dítěte: zajišťuje sociálně právní a zdravotní dokumentaci dětí; zajišťuje přihlášení a odhlášení dětí do škol a školských zařízení; zajišťuje vyřízení veškerých dokladů dětí např. občanských průkazů, kartiček zdravotní pojišťovny. Dále také vede evidenci úrazů a kontroluje knihu úrazů a návštěv. Stanovuje také výši příspěvku na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v zařízeních dle zákona č.. 109/2002 Sb., v souvislosti s čímž také vymáhá dlužné pohledávky od rodičů.

Spolupracuje s dalšími subjekty, především pak s diagnostickými ústavy při přijetí a propuštění dítěte ze zařízení. Dále organizuje styk se soudy, policií, státním zastupitelstvím. Na základě podkladů zpracovaných pedagogickými pracovníky shromažďuje podklady pro jednání s uvedenými institucemi, spolupracuje také s policií v případech útěku dítěte.

Velmi důležitá je také spolupráce s rodiči. Sociální pracovník komunikuje se zákonnými zástupci dětí a udržuje s nimi písemný kontakt. Nově zjištěné informace od rodičů pak předává vedoucím jednotlivých rodinných skupin (Interní dokument DD, 2011).

Respondent DD: „S rodiči spolupracujeme velmi často, úkonů je velká škála. Ať se jedná o vyřizování dokladů, povolování pobytů u rodičů či v hostitelských rodinách, umístování dětí do nových škol, lékařské zákroky všude je třeba souhlas zákonných zástupců.“

Ačkoli tedy sociální pracovníci spolupracují s rodiči dítěte, z výše zmíněné citace je patrné, že spolupráce *respondenta DD* s rodiči je omezena převážně na souhlas zákonných zástupců.

Organizačně sociální pracovník zajišťuje návštěvy sociálních pracovníků dětí v zařízení, podává informace o dětech, koordinuje účast příslušných dětí a vychovatelů.

Ve spolupráci se sociálními pracovníci OSPOD zjišťuje sociální prostředí v místě bydliště a koordinuje pobyty dětí u zákonných zástupců či jiných fyzických osob.

Důležité je také, že informuje OSPOD o splnění podmínky dítěte k osvojení. V zájmu zaručení návaznosti péče, informuje také příslušný OSPOD o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení.

Již dříve bylo zmíněno, že sociální pracovník se účastní přijímání, přemísťování a propouštění dětí, pro tyto úkony také připravuje podklady a koordinuje při nich účast příslušných vychovatelů. Na tomto místě se zaměřím na propuštění dítěte ze zařízení, které je v kontextu této práce podstatnější (Interní dokument DD, 2011).

Respondent DD.: „Při propuštění dítěte vyhotovuji tzv. propouštěcí protokol, což je interní záležitost dětského domova. Stejně jako při přijetí vyrozumívám dětský diagnostický ústav, ale taky školu kam dítě chodilo, úřad práce, kvůli zastavení přídatku na dítě, ošetřující lékařku, ČSSZ o tom, že dítě ukončilo pobyt v DD. Dokumentaci následně po uvedených úkonech zaarchivuji v archivu DD.“

Z výše zmíněného je patrné, že kompetence sociálního pracovníka v dětském domově jsou rozsáhlé, avšak týkají se především organizačních věcí, nikoli konkrétního kontaktu pracovníka s dítětem. Snažila jsem se tedy zjistit, zda sociální pracovník v DD pracuje s dítětem na bázi individuálního plánování, a zda tedy pomáhá mladému jedinci se začleněním se do společnosti po opuštění zařízení, zejména pak se zajištěním bydlení, zaměstnání.

Respondent DD.: „S dětmi nepracuji na základě žádného plánování, pracuji s nimi individuálně dle aktuální potřeby např. s nimi vyřizuji doklady, zajišťuji potvrzení ze škol, jdu s nimi na pohovory, není to tedy dopředu dané a nemám přesně stanoveno kdy a jak s jakým dítětem pracovat. Neúčastním se tedy přímé pedagogické činnosti, to není mou náplní práce.“

Respondent DD.: „Shánění bydlení a zaměstnání je komplexním úkolem v našem DD pro všechny zainteresované osoby tj. od vychovatelů dětí přes mne až po vedení DD, není to tedy jen můj úkol, samozřejmě že se na zajišťování také svým dílem podílím.“

Z výše zmíněné činnosti sociálního pracovníka vyplynulo, že sociální pracovník přichází do kontaktu s dětmi nepravidelně na základě jejich individuálních potřeb. Je součástí personálního týmu, který pomáhá mladému člověku se začleněním se do

společnosti, avšak nezaujímá v něm zásadní pozici. Jeho činnost v dětském domově je převážně v oblasti administrativy, organizace, spolupráce s dalšími subjekty, tedy vyřizování této agendy, která je spojená s péčí o dítě. Avšak znovu zmiňuji, že kompetence sociálního pracovníka mohou být v jednotlivých dětských domovech odlišné.

3.2.3 Individuální plánování služeb u dětí z dětských domovů

Dětský domov má povinnost zpracovávat roční plán výchovně vzdělávací činnosti¹ a týdenní program výchovně vzdělávací činnosti² (§34 odst. 1 zákona č. 109/2002 Sb.). Matoušek a kol. (2008) vidí problém především v tom, že zákon č. 109/2002 Sb. blížeji nespecifikuje formu zpracování a naplňování těchto plánů, uvádí také, že Česká školní inspekce kontroluje pouze existenci těchto plánů, nikoli způsob vytváření či realizace, ani již zmíněné výsledky plánování.

Mimo tuto dokumentaci je pedagogický pracovník zařízení povinen zpracovávat program rozvoje osobnosti dítěte, včetně záznamů o jeho plnění a to za součinnosti odborného zaměstnance diagnostického ústavu, který v zařízení nejméně dvakrát ročně ověřuje účelnost a výsledky výchovně vzdělávací činnosti (§24 odst. 1 zákona č. 109/2002 Sb.; §5 odst. 2 vyhlášky č. 438/2006 Sb.). Program rozvoje osobnosti by měl být komplexem informací o dítěti, o činnostech, které má do dosažení plnoletosti zvládnout (Kušová, 2010). Je tedy patrné, že nese určité prvky individuálního plánování, a proto by ho bylo možné v rámci individuálního plánování s dětmi v DD využít (Plzeňský kraj, 2006).

Programy rozvoje osobnosti nejsou nikterak závazně a specificky dané, utváří si je samotné dětské domovy, a to ze svých potřeb a zkušeností, ze zkušeností a postupů jiných dětských domovů. Je tedy v kompetenci zařízení, jak program rozvoje osobnosti pojme (Kušová, 2010).

Ačkoli tedy mají dětské domovy povinnost zpracovávat určité plány a programy, záleží na nich, jak je pojmu, jak s nimi budou pracovat. To však neznamená, že dětské

¹ Jedná se o základní dokument, od kterého se odvíjí výchovná péče dětského domova.

² Tento plán slouží k plánování konkrétních výchovně vzdělávacích a zájmových aktivit v konkrétních dnech příslušného týdne.

domovy nepodléhají kontrole. Mimo již zmíněné České školní inspekce, mohou podle §12 školského zákona podléhat také kontrole zřizovatele a mnoha dalším, mezi, které se řadí např. OSPOD, Krajská hygienická stanice apod.

Bohužel však, jak uvádí Matoušek a kol. (2008) nepracují v režimu sociálních služeb, není v nich tedy uplatňován systém pro hodnocení kvality, který by byl obdobou Standardů kvality sociálních služeb.

Z výše zmíněných důvodu Matoušek a kol. (2008) zdůrazňují, že každá služba, která zahrnuje pobyt v institucionálním zařízení, by měla zahrnovat plánování služby společně s klientem, tedy i DD.

Jako vhodná forma individuálního plánování s ohroženými dětmi a tedy i s mladistvými odcházejícími z ústavní výchovy se jeví případová konference. Jedná se o odbornou diskuzi a spolupráci zainteresovaných subjektů nad konkrétním případem ohroženého dítěte nebo jeho rodiny, jejímž účelem je vyhodnocení situace dítěte a nalezení vhodného řešení (MPSV, 2010). Výsledkem by měl být komplexní individuální plán, vzniklý za součinnosti zmíněných subjektů, kterými se rozumí v první řadě sám klient, rodiče, sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, také další sociální pracovníci např. nevládních neziskových organizací pečujících o vývoj dítěte apod. (Šafrtová, 2007). Dále také pracovníci dětského domova a hlavně ti, kteří pro něj budou představovat záchytné body v blízké budoucnosti např. sociální kurátor, který s jedincem bude pracovat po opuštění zařízení či terénní sociální pracovník (Matoušek a kol., 2008).

Na tomto principu individuálního plánování byl postaven projekt „Vstup do života“, realizován o.s. Člověk hledá člověka. Na podobném principu jsou však v dnešní době zakládány nejen projekty NNO, ale také krajů, které se zaměřují na integraci mladých lidí opouštějících DD do společnosti. Jejich východiskem je především mapování potřeb klientů, které je potom třeba na základě individuálního plánu a za spolupráce klíčového pracovníka uspokojovat. Jedná se např. o projekty „Šance pro budoucnost“, „Krok do života“, které byly realizovány Plzeňským krajem. Problém je však v tom, že těchto projektů je málo a jsou realizovány pouze v některých DD na omezeném počtu klientů (Plzeňský kraj, 2006; Šafrtová, 2007).

3.2.3.1 Možný průběh plánování

Individuální plánování služeb u ohrožených dětí čerpá mnoho prvků ze Standardů kvality v sociálních službách, proto se budu odkazovat také na publikace vztahující se k sociálním službám, ačkoli dětský domov v režimu sociálních služeb nepracuje.

K plánování by měl v tomto případě dát podnět dětský domov, tzn. organizace, která má v době počátku plánování klienta v nejintenzivnější péči. Každý klient má mít v tomto procesu stanoveného klíčového pracovníka, který ho plánováním po celou dobu provází (Matoušek a kol., 2008). V praxi sociálních služeb se setkáváme s dvojitým pojetím klíčových pracovníků, záleží na tom, zda je v popředí vztah pracovníka s uživatelem či odborná způsobilost (MPSV, 2008). V případě plánování s ohroženými dětmi by měl dle mého názoru vstupovat do popředí vztah klíčového pracovníka s klientem.

V průběhu případové konference jsou stanoveny klíčové úkoly pro jednotlivé zainteresované subjekty a termín pro jejich splnění. Je důležité, aby jednotlivé úkoly byly definovány jasně a srozumitelně pro všechny účastníky (MPSV, 2010). Jinými slovy, aby byl dodržován princip normalizace, tedy vytváření takových podmínek pro klienta, které jsou co nejvíce blízké podmínkám, ve kterých žije člověk bez znevýhodnění. Jedná se o jeden z principů, který je důležité při plánování služby klienta dodržovat. Mimo tohoto principu, dále Matoušek a kol. (2008) považují za důležité dodržovat následující principy: princip participace, tedy spolupodílení se všech, kteří mohou ovlivnit klientovu nepříznivou situaci, důležité je přesně vydefinovat role a odpovědnost všech aktérů; princip aktivní účasti na tvorbě plánu, a to jak samotného klienta, tak jeho blízkých; princip podpory klienta a podpory jeho pozitivního potenciálu; princip pružnosti a účinnosti, tedy ověřování si možnosti naplnění cílů s případnou možností redefinice cílů z důvodu měnících se potřeb klienta; princip užívání srozumitelného jazyka všem zúčastněným aktérům plánování.

Je třeba dodat, že tyto principy neplatí pouze pro práci s dítětem či mladým člověkem opouštějícím ústavní výchovu. Jedná se o univerzálně užívané principy na poli sociální práce.

3.2.3.2 Možná východiska individuálního plánování

Východisek individuálního plánování uvádí Matoušek a kol. (2008) celou řadu. Zmínila bych zde proto pouze některá z nich, které se mi vzhledem k zaměření této práce jeví jako neoptimálnější. V případě, že se jedná o plánování služby s klientem opouštějícím ústavní výchovu, je třeba v první řadě pracovat s klientovými osobními plány.

Dalším vhodným východiskem mohou být klientovy aktuální problémy. Výhodou je především soustředění se na aktuální situaci klienta. Nevýhodou může být naopak četnost problémů klienta, v tom případě je vhodné zaměřit se pouze na jeden či více hlavních problémů. Podobně se dá vyjít také z přehledu možných rizik, která by klienta mohla ohrožovat jak v současnosti, tak také v budoucnosti. Tento postup se však většinou používá pouze jako vhodné doplňkové hledisko.

Poslední možné východisko, které na tomto místě zmíním, je přehled klientových potřeb v hlavních oblastech jeho života a nalezení možných příležitostí k jejich uspokojení. V rámci tohoto přístupu se projdou systematicky hlavní sféry klientova života, které jsou následující: rodinné vztahy; osobnost klienta; mimorodinné vztahy; vzdělávací dráha; zdraví; péče o sebe a zájmy. Tento přístup je tedy komplexnější, než přístupy předchozí, proto je taky považován při práci s ohroženými dětmi za vhodnější.

3.2.3.3 Individuální plán

Komplexní plán vzniklý za součinnosti všech zainteresovaných subjektů by měl obsahovat následující položky, přičemž jejich výčet považuje Matoušek a kol. (2008) za požadované minimum: základní informace o všech zainteresovaných aktérech plánování včetně jejich kontaktů, v první řadě se samozřejmě jedná o samotného klienta; přehled významných aspektů v jednotlivých sférách klientova života; priority, na kterých se všichni zainteresovaní aktéři dohodli; přehled plánovaných postupů/služeb; přehled krátkodobých cílů s indikátory, na základě kterých se pozná, že byly naplněny; časový horizont pro splnění cílů; přehled odpovědnosti za jednotlivé cíle, včetně určení klíčového pracovníka klienta; přehled možných předpověditelných rizik a způsobů jak je řešit; datum příštího setkání spolu s možnými revizemi plánu.

3.3 Možnosti sociální práce s mladými lidmi opouštějícími dětské domovy

Problematika mladých lidí po odchodu z dětských domovů je rozsáhlá a to především z toho důvodu, že v ČR státem garantovaný systém následné péče, který by mladému jedinci zaručoval plynulý přechod do běžného života mimo ústavní zařízení, neexistuje (Gjuričová, 2008). Určitou mírou podpory při začlenění se do společnosti po opuštění zařízení mohou být těmto jedincům vybrané sociální služby, ale také již zmíněná osoba sociálního kurátora, která mimo jiné také koordinuje poskytování sociálních služeb.

3.3.1 Činnost sociálního kurátora

Činnost sociálního kurátora i jeho působnost je stanovena zákonem o sociálních službách §92 písm. b, kde je uvedeno, že obecní úřad obce s rozšířenou působností, potažmo tedy můžeme říci sociální kurátor, má koordinovat poskytování sociálních služeb³ a poskytovat odborné sociální poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením, mezi které se řadí také mladí lidé, kteří opustili zařízení pro výkon ústavní výchovy. Gojová a kol. (2007) uvádí, že sociální kurátor vykonává přímou práci s klienty, čímž se rozumí např. vedení spisové dokumentace, asistence při jednáních na požádání klienta, depistáž osob ohrožených sociálním vyloučením v jejich přirozeném prostředí, ale také rozhodnutí o přiznání dávky mimořádné okamžité pomoci, její evidence a vyplácení (Gojová a kol., 2007). Při své činnosti sociální kurátor spolupracuje také s dalšími subjekty, kterými jsou mimo jiné také zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy podle §92 písm. b) zákona o sociálních službách nebo orgány sociálně-právní ochrany dětí.

V souvislosti s mladými lidmi, kteří opustili zařízení pro výkon ústavní výchovy, je velmi často spatřován problém v tom, že sociální kurátoři mají v evidenci další osoby, které vymezuje §92 písm. b) zákona o sociálních službách nebo § 2 odst. 6) zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (dále jen „zákon o pomoci v hmotné

³ Jedná se např. o mapování a vyhodnocování potřeb uživatelů, ale také o vyhodnocování aktuálního stavu a funkčnosti poskytovaných služeb, dále o iniciaci vzniku chybějících služeb pro osoby ohrožené sociálním vyloučením apod. (Gojová a kol., 2007).

nouzi“). Mimo jiné se mezi ně řadí také osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. Při jednání s dalšími institucemi, pak může docházet k určité stigmatizaci, kdy jsou i mladí jedinci, kteří opustili zařízení ústavní výchovy chápáni jako společensky nepřizpůsobiví (Plzeňský kraj, 2006).

„S prací sociálního kurátora při poskytování sociálních služeb podle zákona č. 108/2006 Sb. osobám ohroženým sociálním vyloučením velice úzce souvisí také poskytování dávek mimořádné okamžité pomoci těmto osobám.“ (Matoušek, 2009, s. 12). Podle §37 písm. e) zákona o pomoci v hmotné nouzi, mohou osoby uvedené v §2 odst. 6 tohoto zákona, kam mimo jiné patří také osoby, které opustily zařízení pro výkon ústavní výchovy, obdržet dávku mimořádné okamžité pomoci až do výše 1000 Kč. Tato dávka se však stanovuje s ohledem na okamžité nezbytné potřeby jedince a s ohledem na prostředky, které osoba obdržela při propuštění ze školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Součet této dávky, nesmí v rámci jednoho kalendářního roku překročit čtyřnásobek životního minima jednotlivce.

Sociální kurátor usiluje o minimalizaci následků nepříznivé sociální situace jeho budoucích klientů, proto by s nimi měl navázat spolupráci, co nejdříve (Procházka, 2009). Také z toho důvodu je ředitel dětského domova povinen umožnit dítěti podle §24 odst. 1 písm. k) zákona č. 109/2002 Sb. jednání se sociálním kurátorem, jak jsem již zmínila výše. Avšak nejdříve by měl sociální kurátor získat informace od kolegů orgánu sociálně-právní ochrany dětí, které jsou s dítětem za jeho pobytu v DD v kontaktu.

Ideální je, pokud sociální kurátor společně s klientem, rodinou, ale také dalšími odborníky, jakými jsou pracovníci DD, sociální pracovník OSPOD a všemi dalšími zainteresovanými členy spolupracuje na začlenění mladého člověka do společnosti ještě za jeho pobytu v DD např. v rámci případové konference, která je zaměřena na individuální plánování s klientem, jak jsem již uvedla výše v rámci individuálního plánování služeb u dětí z dětských domovů. Touto metodou je možné předcházet tomu, aby se mladí lidé po opuštění DD dostávali do nepříznivých sociálních situací.

3.3.2 Sociální služby pro mladé lidi opouštějící dětské domovy

Podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jen „zákon o sociálních službách“) §32 sociální služby zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Tyto služby jsou poskytovány jako pobytové, ambulantní či

terénní (§33 zákona 108/2006 Sb.). Mladý člověk opouštějící ústavní výchovu se velmi často potýká s mnoha problémy, jedná se především o problémy s navazováním trvalých vztahů. Dalším problémem může být nízká úroveň vzdělání, která dále vede také k horšímu pracovnímu uplatnění. Nejpalčivějším problémem po odchodu z dětského domova je však zajištění bydlení (Matoušek a kol., 2008). Z výše zmíněných důvodů tito mladí lidé potřebují pomoc po opuštění dětských domovů, a na tyto problémy by měly reagovat právě sociální služby, které zmiňuji níže.

Je třeba připomenout, že na začlenění mladého člověka do společnosti by se měly mimo sociálních služeb podílet podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí také úřady práce, které by měly spolupracovat při hledání vhodného zaměstnání, dále krajské úřady by měly napomáhat těmto jedincům v možnosti pokračovat v přípravě na budoucí povolání, jak jsem již uvedla výše. Dále je třeba zmínit také střediska výchovné péče, což jsou podle §17 odst. 1 zákona č. 109/2002 Sb. školská zařízení pro rizikové děti a mládež s negativními jevy v chování, která těmto dětem poskytují speciálně pedagogickou a psychologickou pomoc, ale pomáhají také jedincům, kteří opustili zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy v integraci do společnosti.

3.3.2.1 Sociální poradenství

Sociální poradenství je děleno na **základní sociální poradenství** (§37 odst. 2 zákona o sociálních službách), které je základní činností při poskytování všech druhů sociálních služeb a osobám poskytuje informace pro řešení jejich nepříznivé sociální situace a **odborné sociální poradenství** (§37 odst. 3 zákona o sociálních službách), které je zacíleno na jednotlivé skupiny osob. Je třeba zmínit, že odborné sociální poradenství zahrnuje také sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu ze společností.

Odborné sociální poradenství zahrnuje sociálně terapeutické činnosti, zprostředkování kontaktu ze společenským prostředím a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (§37 odst. 4 zákona o sociálních službách).

Osobám, které opustily zařízení pro výkon ústavní výchovy, může být poskytnuta pomoc v rámci občanských poraden. V ČR jsou občanské poradny zřizovány při NNO. Jejich posláním je pomáhat klientům při jejich nepříznivých životních situacích,

zejména v oblasti pracovní, pracovně-právní, sociální, ale také v oblasti bydlení či rodinných a mezilidských vztazích. Dále také v problematice spotřebitelské, dluhové a problematice lidských práv (AOP, 1998). Občanské poradny poskytují diskrétní, bezplatné, nezávislé a nestranné poradenství. V rámci ČR je sjednocuje Asociace občanských poraden, která také dohlíží na plnění cílů a zásad těchto občanských poraden, které jsou jejími členy (AOP, 2009). Je třeba zmínit, že občanské poradny řeší pouze takové problémy, na které stačí vlastními silami. V případě, že problém přesahuje rámec jejich možností, odkazují klienta na jiná odborná pracoviště (AOP, 1998a).

3.3.2.2 Služby sociální prevence

Cílem služeb sociální prevence je podle §53 zákona o sociálních službách napomáhat osobám překonat jejich tíživou sociální situaci, stejně jako chránit společnost před vznikem, ale rovněž šířením patologických společenských jevů. Tyto služby tedy napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob (§53 zákona o sociálních službách). Domnívám se, že mladí lidé, kteří opustili DD jsou nejvíce ohroženi sociální exkluzí z důvodu znevýhodňující sociální prostředí. Avšak může se jednat také o ohrožení z důvodu způsobu života, který vede ke konfliktu ze společností, krizové situace a další situace, které uvádí §53 zákona o sociálních službách.

Do služeb sociální prevence pro tuto cílovou skupinu osob tedy patří: Domy na půl cesty; Azylové domy; Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež; Terénní programy; Krizová pomoc a Telefonická krizová pomoc.

Domy na půl cesty

Domy na půl cesty poskytují pobytové služby osobám zpravidla do 26 let jejich věku (§58 odst. 1 zákona o sociálních službách). Jedná se o jedinou sociální službu, kterou zákon o sociálních službách přímo vymezuje pro mladé lidi opouštějící ústavní a ochrannou výchovu. Dále jsou tyto služby poskytovány také osobám, které opustily jiná zařízení pro péči o děti a mládež, nebo osobám, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby (§58 odst. 1 zákona o sociálních službách).

Názory na tento typ zařízení však nejsou jednotné, a to v tom smyslu, že nejsou vždy vnímány kladně. Zatímco po jejich vzniku byly považovány za významnou podporu mladých lidí, kteří opustili ústavní výchovu, dnes se objevují také názory, že

tato zařízení především suplují dětské domovy a odkládají tak integraci do společnosti na pozdější dobu (Matoušek, Pazlarová, 2010), což rozhodně nemá být jejich cílem. Plch (2003) uvádí, že smyslem Domu na půl cesty je především poskytnout podporu při začleňování se do samostatného života a ne být náhradou dětského domova

Podle §23 odst. 1 vyhlášky 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách (dále jen „vyhláška 505/2006 Sb.“), poskytuje Dům na půl cesty ubytování, které by nemělo přesáhnout jeden rok, a které by mělo vytvořit podmínky pro zajištění samostatného hospodaření, především tedy úklidu, žehlení a praní. Dále zprostředkovává kontakt se společenským prostředím, čímž se rozumí především obnovení či upevnění kontaktu s rodinou, ale také celková podpora aktivit a využívání služeb a zdrojů, které vedou k integraci těchto osob do společnosti. Sociálně terapeutické činnosti v DPC mají za cíl rozvíjet schopnosti a dovednosti, které podporují sociální začlenění těchto osob, především se pak soustředí na rozvoj pracovních návyků, které jsou nezbytné pro jejich integraci na trh práce. Poslední oblastí, kterou DPC podle §23 odst. 1 vyhlášky 505/2006 Sb. zprostředkovává je pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Do této oblasti se mimo jiné řadí také podpora komunikace, díky které mohou osoby tato práva uplatňovat.

Je třeba zmínit, že Dům na půl cesty je pobytovou službou, která je poskytována za úhradu (§23 odst. 2 vyhlášky 505/2006 Sb.).

Jak jsem již zmínila výše, ze strany odborné veřejnosti se názory na tuto službu liší. Navzdory tomu je třeba mít na paměti, že se stále jedná o jedinou sociální službu primárně zaměřenou na podporu a pomoc mladým lidem opouštějícím ústavní výchovu se začleněním se do společnosti. Problém je však třeba spatřovat také v tom, že těchto služeb je vzhledem k počtu mladých lidí, kteří ročně opustí zařízení pro výkon ústavní výchovy nedostatek. Podle registru poskytovatelů sociálních služeb je jich k červenci 2011 v ČR pouze 43.

Azylové domy

Další sociální službou, kterou mohou mladí lidé opouštějící ústavní výchovu využít, jsou azylové domy (§57 zákona 108/2006 Sb.). Jedná se o pobytovou službu určenou osobám, které se nachází v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení (§57 odst. 1 zákona 108/2006 Sb.). Stejně jako Dům na půl cesty by pobyt

v azylovém domě neměl překročit jeden rok (§22 odst. 1 vyhlášky 505/2006 Sb.). Azylový dům, však není primárně zacílen na osoby opouštějící ústavní či ochrannou výchovu, avšak i tyto osoby mají možnost jej využít. Jedná se o službu, která je poskytována bez ohledu na věk osoby a jejím primárním cílem je umožnit integraci do společnosti uživatelům, kteří jsou motivováni pro změnu životního stylu (Matoušek, 2008).

Mezi základní činnosti se při poskytování sociální služby v azylovém domě podle §22 odst. 1 vyhlášky 505/2006 Sb. řadí, mimo poskytnutí ubytování také pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Tyto činnosti jsou zacíleny na podporu kontaktu s rodinou, ale také na další běžné záležitosti vyplývající z individuálního plánu, které vedou k sociálnímu začleňování těchto osob. Dále jsou zacíleny také na uplatnění zákonných nároků a pohledávek. Naproti DPC poskytují AD svým uživatelům také stravu nebo pomoc při jejím zajištění.

Stejně jako DPC jsou tyto služby poskytovány za úhradu (§22 odst. 2 vyhlášky 505/2006 Sb.).

Podle mého názoru by mladým lidem opouštějícím ústavní výchovu měl být garantován minimálně pobyt v DPC, což však vzhledem k jejich kapacitě a počtu mladých lidí, kteří ročně opustí dětské domovy, není možné. Azylové domy by však dle mého názoru měly být až jedním z nejkrajnějších řešení, které mladí lidé opouštějící ústavní výchovu vyhledávají.

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

Podle zákona o sociálních službách §62 odst. 1 poskytují nízkoprahová zařízení pro děti a mládež ambulantní, případně terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let, které jsou ohroženy společensky nežádoucími jevy. Do této cílové skupiny je tedy možné řadit i děti z dětských domovů a mladé lidi opouštějící tento typ zařízení.

Předcházením a snižováním sociálních a zdravotních rizik, která souvisejí se způsobem jejich života, se NZDM zaměřují na zlepšení kvality života těchto lidí. Především se pak soustředí na vytváření podmínek k řešení jejich nepříznivé sociální situace a orientaci v jejich sociálním prostředí (§62 odst. 1 zákona o sociálních službách), které mohou výrazně přispět k začlenění se mladého člověka do společnosti.

Matoušek (2008) uvádí, že tato zařízení hrají významnou roli, jak při rozvoji prosociálních zájmů, tak při prevenci asociálního chování dětí a mládeže. Kromě

nerizikového trávení volného času, mnohdy tato zařízení nabízejí také víkendové a prázdninové pobyty v přírodě. Výhodou může být podle §62 odst. 1 zákona o sociálních službách anonymní poskytnutí této služby.

NZDM se v rámci výchovných, vzdělávacích a aktivizačních činností zaměřuje především na pracovní výchovnou činnost s dětmi, dále také na nácvik a upevňování schopností a dovedností dětí a mládeže, a to jak v oblasti psychosociální, tak v oblasti motorické. Mezi další úkony pak patří zajištění podmínek pro společensky přijatelné volnočasové aktivity a zajištění podmínek pro přiměřené vzdělávání (§27 vyhlášky č. 505/2006 Sb.)

Důležitou činností z hlediska mladých lidí opouštějících ústavní výchovu je také zprostředkování kontaktu se společenským prostředím. V rámci této činnosti se aktivity soustředí především na lepší orientaci ve vztazích, jež se odehrávají ve společenském prostředí, ale také na další sociálně terapeutické činnosti, které vedou k rozvoji osobních a sociálních schopností a dovedností (§27 vyhlášky č. 505/2006 Sb.). Nepřímo tak vedou také k sociálnímu začleňování těchto osob. Domnívám se, že tato činnost tak výrazně koresponduje s cíli projektů, které v dnešní době vznikají především ze strany nevládních neziskových organizací na podporu začleňování mladých lidí z dětských domovů do společnosti. Jejich cílem je především rozvoj psychosociálních dovedností těchto dětí. Jedná se např. o projekty „Vstup do života“, „Šance pro budoucnost“ apod., jak jsem již zmínila výše.

Mezi poslední činnost, kterou NZDM zprostředkovává, patří pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Tato činnost se opět zaměřuje především na obnovení či udržení kontaktu s rodinou, ale také na pomoc při vyřizování běžných záležitostí (§27 vyhlášky 505/2006 Sb.), jež mohou být nemalou podporou pro mladé lidi, kteří nemají podporu rodiny a musí tak mnohdy ve věku 18 let zvládat všechny náročné požadavky, které jsou na ně ze strany společnosti kladeny, zcela samy.

Terénní programy

Ačkoli se nejedná primárně o službu zaměřující se na mladé lidi opouštějící dětské domovy, zmiňuji ji na tomto místě z toho důvodu, že se domnívám, že riziko závislosti na návykových látkách či bezdomovectví, je u těchto lidí vyšší z důvodu snížené schopnosti integrace, ale i nízkým finančním prostředkům po odchodu z dětského

domova. Jsou tedy tímto způsobem života ohroženi. Také Langmaier a kol. (1997) uvádí zvýšené riziko rozvoje delikventního chování u těchto lidí, které dále může vést např. ke ztrátě bydlení.

Terénní programy jsou terénními službami, které se mimo osob vedoucí rizikový způsob života např. uživatele návykových látek či osoby bez přístřeší apod., zaměřují také na osoby, které jsou tímto způsobem života ohroženy. Jedná se tedy o sociálně ohrožené skupiny osob (§69 odst. 1 zákona o sociálních službách), mezi které můžeme bezpochyby řadit také mladé lidi, kteří se po opuštění dětského domova řadí mezi skupinu lidí výrazně ohroženou sociální exkluzí. „Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života.“ (§69 odst. 1 zákona o sociálních službách). Za významnou skutečnost považuji podle téhož paragrafu také možnost poskytovat službu anonymně.

V rámci terénního programu je osobám možno zprostředkovat kontakt se společenským prostředím. Služba tedy zajišťuje zejména aktivity, které osobám umožňují lépe se orientovat ve vztazích odehrávajících se ve společenském prostředí (§34 písm. a vyhlášky 505/2006 Sb.). Dále je osobám poskytována pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, kde bych vyzvedla především poskytování informací o rizicích spojených se současným způsobem života a snižování těchto rizik. Důležité je opět zmínit také sociálně terapeutické činnosti, které vedou k sociálnímu začleňování těchto osob, jak jsem již zmínila výše (§34 písm. b vyhlášky 505/2006 Sb.). Další úkony poskytované v rámci této služby při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí jsou totožné s úkony, které jsem v rámci tohoto bodu zmínila výše u NZDM.

Krizová pomoc a telefonická krizová pomoc

V případě, kdy mladí lidé po opuštění dětského domova nemohou řešit svoji nepříznivou sociální situaci po určitou dobu vlastními silami, mají možnost využít služby krizové pomoci či telefonické krizové pomoci. Podle §60 odst. 1 zákona o sociálních službách je krizová pomoc terénní, ambulantní či pobytová sociální službu, která je poskytována osobám, které se nacházejí v ohrožení zdraví nebo života, na přechodnou dobu. V ČR jsou služby pro krizovou intervenci a telefonickou krizovou intervenci budovány už od 60. let 20. století, některé z nich se po roce 1989

specializovaly na konkrétní cílové skupiny, jako jsou děti, senioři, lidé ohroženi násilím, na nemocné AIDS apod. (Matoušek, 2008, s. 100).

Tato služba může poskytovat ubytování, stravu nebo pomoc při jejím zajištění, dále sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (§60 odst. 2 zákona o sociálních službách). V případě telefonické krizové pomoci se jedná pouze o terénní službu, která poskytuje telefonickou krizovou pomoc a opět pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (§55 zákona o sociálních službách).

Je patrné, že primárně tato služba není určena pro mladé lidi opouštějící ústavní výchovu, avšak v případě naléhavé krize spojené se závažnými problémy např. sociálními, vztahovými, se kterými se tito lidé bezpochyby velmi často potýkají je možné se i na tuto službu obrátit.

Z již zmíněných služeb je patrné, že mladí lidé opouštějící dětské domovy mohou v rámci sociálních služeb využívat především služby sociální prevence. Výše jsem uvedla službu DPC, která je primárně určena pro mladé lidi opouštějící ústavní výchovu, ale také služby, které nejsou primárně vázány na odchod z dětského domova, ale mladí lidé opouštějící DD mohou jejich nabídky využít.

Pokud vycházím z psychosociálních potřeb, které jsem zmínila výše - potřeby bezpečí, potřeby imponujícího vzoru v období adolescence, ale i potřeby sociálního kontaktu v období mladé dospělosti, bylo by dle mého názoru vhodné zavést službu, která by garantovala určitou míru podpory a pochopení ze strany lidí, kteří si prošli stejnou či podobnou situací. Výraznou podporou by dle mého názoru mohly být tzv. podpůrné skupiny, které by byly přístupné jak dětem v dětských domovech, tak i mladým lidem, kteří zařízení opustili. Díky zkušenostem bývalých klientů, by se tak mohly děti v DD připravovat na odchod ze zařízení, navzájem se podporovat a překonávat nesnáze a problémy, které sebou odchod z dětského domova bezpochyby přináší. Mladí lidé, kteří opustí DD si s náhlou svobodou velmi často nevědí rady, chybí jim zkušenosti, samostatnost a další schopnosti (Brůndl 1999, podle Šporcová, Winkler, 2003). Právě v tomto ohledu by jim dle mého názoru mohly být podpůrné skupiny výraznou podporou.

Hejzlarová (2011) uvádí, že podpůrné skupiny jsou na rozdíl od skupin svépomocných vedeny profesionály, domnívám se proto, že by pro tuto cílovou skupinu osob byly vhodnější.

Podobný systém je zavedený např. v Holandsku v rámci instituce „Rentray“, která je zaměřena na děti se závažnými poruchami chování. Metoda práce s dětmi v této instituci se nazývá „Work-wise“ a má za cíl pomoci problémovým mladým lidem se začleněním se do společnosti, mimo jiné právě skrze pozitivní sociální sítě, které mladému člověku přináší jistou míru podpory. Do této sítě pak patří také samotní bývalí klienti „Rentray“, kteří podporují mladého člověka v překonávání problémů (Work-wise, nedatováno). Podobná spolupráce by dle mého názoru mohla být navázána i s bývalými klienty dětských domovů, kteří by mohli spolupracovat v přípravě jedince na život mimo instituci. I po opuštění DD jedincem by však mohli zůstat nadále v kontaktu a nadále se podporovat v obtížných situacích.

Domnívám se, že kvalitní sociální podpora je jedním z nejvýznamnějších předpokladů úspěšného začlenění se do společnosti po opuštění dětského domova.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Formulace problému

Východiskem tohoto výzkumu je zejména současná kritika dětských domovů, mimo jiné, za nedostatečnou připravenost mladých lidí na život mimo ústavní zařízení. Z toho důvodu předkládaný výzkum přibližuje přípravu na odchod z dětského domova z pohledu tohoto managementu, a to také skrze uvědomění si problémů, se kterými se tyto jedinci setkávají jak v dětských domovech, tak po jejich opuštění.

4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumu je zjistit, jakých rizik za pobytu dítěte v dětském domově a s nimi spojených problémů po opuštění zařízení jsou si pracovníci vybraných dětských domovů u dětí vědomi, a jak se jim snaží za pobytu dítěte v zařízení předcházet. Současně pak zjistit, jak je připravují na odchod z dětského domova ještě za jejich pobytu v zařízení, čímž přispívají k jejich integraci do společnosti.

Pro dosažení výzkumného cíle byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

1. Jakých rizik jsou si pracovníci u dětí, které vyrůstají v dětských domovech vědomi?
2. Jak se pracovníci snaží těmto rizikům předcházet?
3. Jak vybrané dětské domovy připravují adolescenty/mladé lidi na odchod z dětského domova?
4. Jaké konkrétní plány při přípravě využívají?
5. Jak vnímají pracovníci problémy mladých lidí po opuštění dětských domovů a jaká je jejich prevence za pobytu dítěte v zařízení?
6. S jakými subjekty dětské domovy spolupracují v přípravě na odchod adolescentů ze zařízení?

4.2 Metodologický rámec a metody zpracování dat

Abych zjistila více o tom, jak se dětské domovy respektive jejich pracovníci snaží připravit mladé lidi na odchod z dětského domova ještě za jejich pobytu v zařízení a tedy jak přispívají k jejich integraci do společnosti po jeho opuštění, rozhodla jsem se pro kvalitativní výzkum. Disman (2002) uvádí, že jeho posláním je porozumět lidem v určitých sociálních situacích.

Kvalitativní výzkum může být definován jako nenumerné šetření a interpretace sociální reality, jehož cílem je vytváření nových hypotéz, nového porozumění, ale také nové teorie (Disman, 2002). Podle Čermáka (2002) může být charakterizován také jako proces dotazování, explorující sociální problém nebo problém jedince, směřující k porozumění. Hledání porozumění je pak založeno na různých metodologických tradicích zkoumání daného problému (Creswell, 1998, podle Hendl, 2005).

Pro dosažení výzkumného záměru jsem šetření realizovala pomocí kvalitativní techniky, konkrétně tedy polostrukturovaného interview prováděného s řediteli vybraných dětských domovů.

Polostrukturované interview zaujímá, mezi strukturovaným a nestrukturovaným interview pro jeho možnost eliminovat nevýhody a současně vytěžit maximum z výhod obou zmíněných typů, specifické místo. U polostrukturovaného interview hraje významnou roli tzv. jádro interview tj. minimum témat a otázek, které jsou předem dané, a které je třeba při rozhovoru probrat (Mioviský, 2006). Tazatel však může pořadí a formulace těchto otázek volně přizpůsobovat podle situace, nemusí se tedy striktně držet struktury a předem daného znění (Hendl, 2005). Na již zmíněné jádro se pak nabaluje množství doplňujících témat a otázek, které se tazateli jeví jako smysluplné či vhodně rozšiřující původní zadání (Mioviský, 2006).

Mioviský (2006) uvádí, že polostrukturované interview příliš mnoho nevýhod nemá, avšak dodává, že určitým rizikem může být např. pokládání zbytečných otázek účastníkovi, které nevedou ke zjišťování daného výzkumného cíle.

Polostrukturované interview jsem využila u všech tří dotazovaných respondentů. Tato metoda sběru dat se mi jevila jako nejvhodnější. Každý z respondentů kladl důraz na rozvoj jiných otázek, mohla jsem tak na jejich odpovědi pružně reagovat, popřípadě je i prohlubovat, a i přesto se vracet a zachovat tak předem stanovenou strukturu otázek.

Bylo také třeba volně měnit pořadí otázek na základě odpovědí jednotlivých respondentů. V průběhu rozhovorů bylo třeba reagovat i prostřednictvím otázek nových.

Otázky jsem tedy volila cíleně na základě znalosti problematiky dětí vyrůstajících v zařízeních pro výkon ústavní výchovy, ovšem s tím, že jsem neměla příliš informací o praktické prevenci v DD, tedy využití konkrétních metod k přípravě mladého člověka na život po opuštění zařízení již za pobytu v DD. Měla jsem přehled o konkrétních projektech, věnujících se zvyšování psychosociálních dovedností a začleňování mladých lidí, avšak ne o samotné denní náplni práce v oblasti prevence v dětských domovech, o kterých odborná literatura nepojednává.

V první řadě jsem se snažila zjistit, co respondenti považují za problematické či rizikové, jak za pobytu dítěte v DD tak po jeho odchodu, a jak se těmto problémům snaží předcházet. Z těchto prvotních otázek byly dále odvozeny otázky další.

Interview jsem nahrávala na digitální diktafon, měla jsem tedy data vhodně fixována a uchována pro další práci. Audiozáznam interview jsem převedla to textové podoby, provedla jsem tedy transkripci (Miovský, 2006).

Je třeba dodat, že proces transkripce, mi dále umožnil snadněji analyzovat získaná data. Po transkripci bylo nutné data kódovat dle určitých kritérií. Miovský (2006) uvádí, že kódování je procesem, v němž prvotní či autentickou podobu záznamu dat převádíme do datových jednotek, se kterými je možné dále pracovat. Jednotlivým segmentům přiřazujeme názvy. Kódování tedy stojí na začátku procesu zpracování a třídění dat. Pro analýzu dat z rozhovorů jsem použila konkrétně techniku otevřeného kódování, kterou Strauss a Corbinová (1999) popisují jako část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pomocí pečlivého studia údajů.

4.3 Průběh výzkumu

Jednotlivé dětské domovy jsem neznala osobně, proto jsem se vždy před návštěvou konkrétního zařízení seznámila se základními informacemi prostřednictvím jejich internetových stránek, abych měla představu o velikosti zařízení, počtu dětí, personálním obsazení apod.

Kontakty na výše zmíněná zařízení, resp. na jejich pracovníky jsem získala od pracovnice krajského úřadu, který je zřizovatelem dětských domovů. Respondenty jsem následně kontaktovala prostřednictvím e-mailu, ve kterém jsem je informovala o cíli a metodě výzkumu. Oslovila jsem pět respondentů, přičemž interview jsem nakonec po

předem dohodnutém termínu v průběhu měsíce března a dubna 2011 provedla se třemi z nich.

Z důvodů vzdálenosti či pracovní vytíženosti respondentů se rozhovory uskutečnily v jejich kancelářích v dětských domovech, což se jeví jako nejpříjemnější řešení. Před rozhovory jsem respondentům znovu upřesnila cíl výzkumu, o kterém byli informováni již prostřednictvím e-mailu.

Rozhovory, které trvaly v rozmezí 45-80 minut, byly nahrávány na digitální diktafon, jak jsem již zmínila výše, k čemuž jsem získala souhlasy všech dotazovaných. Informovala jsem je také o možnosti přerušit nahrávání. V závěru rozhovoru jsem nechala každému respondentovi prostor vyjádřit se k tomu, k čemu se sám vyjádřit chtěl.

4.4 Výběr a charakteristika výzkumného souboru

Pro kvalitativní výzkum jsem zvolila metodu záměrného (účelového) výběru, konkrétně tedy prostého záměrného výběru. „Spočívá v tom, že bez uplatnění dalších specifických metod a strategií vybíráme mezi potenciálními účastníky výzkumu (tj. účastníky splňujícími určité kritérium nebo soubor kritérií) toho, který je pro účast ve výzkumu vhodný a současně s ním také souhlasí.“ (Miovský, 2006, s. 136).

Jako vhodné respondenty jsem vzhledem k cíli tohoto výzkumu zvolila ředitele dětských domovů, a to především z důvodu jejich kompetencí, které jakožto nejvyšší článek v organizační struktuře dětského domova zaujímají. Ředitel řídí, organizuje a kontroluje veškerou činnost, sám se také většinou podílí na přímé výchovné péči, ačkoli v omezeném časovém rozpětí. Usměňuje koncepci výchovy v DD, odpovídá tedy za pedagogickou a odbornou úroveň v DD (Organizační řád DD A, 2005). Tato úroveň poskytované péče, do níž spadá i naplňování konkrétních metod a plánů směřujících k integraci, má následně dopad na vliv ústavní výchovy na dítě. Dále také na jeho následné začlenění se do společnosti a problémy, se kterými se po odchodu z DD setkává.

4.4.1 Charakteristika respondentů

Výzkumný soubor byl tvořen třemi respondenty, řediteli dětských domovů, jak jsem již zmínila výše. Níže podávám stručnou charakteristiku jednotlivých respondentů, přičemž se zaměřuji na pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání, obor vzdělání, a pracovní kariéru jednotlivých respondentů. Z důvodu ochrany osobních údajů, neuvádím jména jednotlivých respondentů, ale označuji je písmeny A., B., C., stejně jako dětské domovy, ve kterých působí.

Respondentovi A. je 39 let a je muž. Vystudoval magisterský obor učitelství pro 1. stupeň ZŠ na PdF UP v Olomouci. Na stejné fakultě ukončil bakalářské studium oboru speciální pedagogika pro výchovné pracovníky. Na současné pozici ředitele dětského domova působí 8 let, předtím působil 7 let na okresním úřadě na pozici vedoucího oddělení sociální prevence.

Respondent B. je muž a je mu 51 let. Stejně jako respondent A vystudoval magisterský obor učitelství pro 1. stupeň ZŠ na PdF UP v Olomouci. Na stejné fakultě ukončil bakalářské studium oboru speciální pedagogika pro výchovné pracovníky. Na pozici ředitele dětského domova působí již 21 let, předtím působil 4 roky jako učitel a 23 let jako vychovatel, má tedy zkušenosti i jako pracovník v přímé péči.

Respondent C. je muž a je mu 35 let. Vystudoval střední pedagogickou školu, obor vychovatelství. V současné době je studentem bakalářského oboru Sociální pedagogika na CMTF UP v Olomouci. 8 let působil jako vychovatel v DD, na pozici ředitele působí již 9 let.

4.4.2 Charakteristika vybraných zařízení

Považuji za nutné, také blíže specifikovat jednotlivé dětské domovy, jejich maximální kapacitu, ale také současný kapacitní stav, který může být určitým ukazatelem toho, do jaké míry jsou dětské domovy využívány. Především však, což je z pohledu výzkumu podstatnější, může dle mého názoru ovlivňovat utváření vztahů mezi dětmi navzájem, ale také vztahů mezi zaměstnanci a dětmi. Dále také uvedu personální obsazení jednotlivých dětských domovů, které se v jednotlivých zařízeních liší.

Dětský domov A. se nachází v malém městě, jehož počet obyvatel se pohybuje okolo 3000. Nejvyšší maximální kapacita dětského domova je 24 dětí, která je v současnosti zcela naplněna. Dětský domov je tvořen třemi rodinnými skupinami, přičemž v každé z nich žije osm dětí. Péče o děti je zajištěna devíti vychovateli, včetně vedení dětského domova, dále třemi asistentkami pedagoga, které zajišťují noční péči. Mezi další zaměstnance DD patří sociální pracovníce, údržbář, kuchařky, pomocná pracovníce a pokladní

Každá rodinná skupina obývá vlastní skupinový byt, tj. obývací pokoj, ložnice dětí, kuchyňku a sociální zařízení a pokoj vychovatelů. Podle vyhlášky č. 438/2006 Sb. jsou tyto místnosti nezbytné pro možnost vytvoření rodinné skupiny, proto je u popisu dalších DD již zmiňovat nebudu. Tento dětský domov se skládá z hlavní budovy DD, kde jsou situovány dvě rodinné skupiny a přilehlého objektu, ve kterém se nachází jedna rodinná skupina. Ačkoli zákon č. 109/2002 Sb. uvádí, že do rodinné skupiny jsou umístěny děti zpravidla různého věku a pohlaví, v tomto dětském domově je rodinná skupina v přilehlém objektu složena z dětí zpravidla starších patnácti let. Důvodem takového kroku byla dle ředitele zařízení potřeba zajistit starším dětem určité soukromí, proto jsou zde také všechny pokoje jednolůžkové s výjimkou jednoho pokoje dvoulůžkového. V tomto objektu jsou tedy umístěni jedinci, kteří se připravují na vstup do samostatného života (Vnitřní řád DD A, 2005).

Dětský domov B. se nachází ve městě, jehož počet obyvatel se pohybuje okolo 100 000. Maximální možná kapacita tohoto dětského domova je 48 dětí. V současné době však obývá zařízení v šesti rodinných skupinách 46 dětí. Jelikož se jedná o DD s podstatně vyšší kapacitou, než v předchozím případě, je samozřejmě jeho personální obsazení přímo úměrné tomuto počtu dětí. „O děti pečují ředitel, vedoucí vychovatel, vychovatelé, psychologka, asistentky vychovatele – pedagogové, pokud jsou ustanoveny a ošetřovatelky. Mezi ostatní provozní zaměstnance patří sociální pracovníce, ekonomka, kuchařky, údržbář.“ (Vnitřní řád DD B, 2010).

Přímo v DD jsou zřízeny dvě bytové jednotky za účelem přípravy dětí starších šestnácti let na samostatný život mimo zařízení. Ačkoli děti, které je obývají, stále podléhají režimu DD, jejich denní režim se podstatně liší, zejména pak při způsobu trávení volného času, kdy je dětem ponechána větší samostatnost při jeho organizaci. Dále také ve způsobu hospodaření, kdy si samotné děti uklízí veškeré prostory, které

obývají, včetně sociálního zařízení. Dále si také perou a žehlí vlastní prádlo (Vnitřní řád DD B, 2010).

Dětský domov C. má nejvyšší možnou kapacitu 32 dětí, v současné době však kapacita není zcela naplněna a dětský domov obývá 22 dětí ve třech rodinných skupinách. O děti v tomto dětském domově pečují vychovatelé, ředitel, sociální pracovník. Mezi další provozní zaměstnance patří ekonom-účetní, údržbář a uklízečka (Vnitřní řád DD C, 2009).

Dětský domov se také nachází ve městě, jehož počet obyvatel se pohybuje okolo 12 000. Jako problematické se mi jeví umístění tohoto dětského domova, a to z toho důvodu, že je situován daleko od centra města, nachází se v kopcích, spíše v rekreační oblasti, než v oblasti, která je běžně osídlována.

4.5 Analýza výsledků výzkumu

Na základě položených výzkumných otázek jsou na tomto místě analyzovány výsledky provedeného kvalitativního výzkumu, které jsou zároveň doplněny o přímé citace respondentů.

1. Jakých rizik jsou si pracovníci u dětí, které vyrůstají v dětských domovech vědomi?

Všichni respondenti považují za výrazné riziko vyrůstání dítěte v dětském domově **absenci rodiny**, která je patrná v mnoha oblastech života.

Respondent B.: „Neznají model rodiny, jako že i ti co přijdou třeba ve starším věku, tak nezažili normální model fungující rodiny, tzn. neznají jak fungují vztahy mezi dítětem a dítětem, dítětem a rodičem a rodičem a rodičem. (...) neví, jak se plánují opravy v bytě a případná investice, a jak běží prostě ta běžná domácnost no.“

Respondent A.: „(...) nedokážou si představit, co taková domácnost stojí, protože prostě mají představu, že zapnou vypínač a světlo svítí, pustí kohoutek a voda teče, ale, že i to se platí, že se platí odpad, energie, nemají představu.“

Respondent C.: „Je jasný, že rodina se nahrazuje velmi těžko, je prostě naprosto jasný, že dětský domov rodinu nenahradí, protože tady nejde o činnosti nebo o výchovu, tady jde o vztahy, a to je ten problém.“

Respondenti tedy uvádějí, že dítě nepozná každodenní průběh života v rodině a to v různých oblastech, nepozná tedy klasický fungující model rodiny. Uvádějí, že nemají představu o normálních vztazích, o hospodaření s prostředky, ani o provozně organizačních věcech, tedy o tom, jak funguje domácnost v běžné rodině, což může dle mého názoru vést k tomu, že mladí lidé budou po opuštění zařízení i nadále v těchto oblastech selhávat a nebudou schopni fungující model rodiny zajistit. Absence rodiny, výrazně souvisí také s **citovou deprivací**. Z toho důvodu, že se jedná o jeden z nejzávažnějších problémů, který je spojován s institucionální výchovou, jej uvádím samostatně. *Respondenti C. a B.* chápou citovou deprivaci, jako velmi závažný problém, se kterým se děti v DD setkávají.

Respondent C.: „Třeba citová deprivace ta je znát hodně. Většinou prostě ten vztah dítěte k rodiči je neustále jako pokřívován, takovéto udržování dítěte po telefonu, kdy rodič sem tam pošle nějaký balík, nějaký dopis, neustále zdůrazňuje, jak ho miluje, ale domů si ho nevezme. Takže to je to, co ty děti láme nejvíc, takové to neustálé napětí a vyčkávání co bude a ono nic nebude že, bohužel.“

Respondent B.: „Oni nezažili ty modely rodiny, tak oni jsou prostě citově ploší, je to hrozný, ale tak to je no.“

Naproti tomu *Respondent A.* nevnímá citovou deprivaci jako závažný problém: „Já bych to zase nepřeceňoval, protože si nemyslím, že by to bylo jakoby tak závažné.“

Respondenti C. a A. uvádějí, že díky **legislativě** jsou mnohdy nuceni učit děti nereálným věcem, především pak v oblasti každodenní péče o domácnost, v dosahování samostatnosti, což považují za další významné riziko. Z jejich odpovědí bylo patrné, že ačkoli se s touto situací neztotožňují, chápou ji jako neovlivnitelnou vlastními silami, a to právě z toho důvodu, že jsou limitováni institucionálními bariérami.

Respondent C.: „Problém je hlavně ten, že dětské domovy ty děti udržují v takové trošku izolaci od společnosti, protože tady mají všechno nachystané. „(...) protože tady funguje kuchyň, šest jídel denně, všechno zajišťuje vychovatel, takže to dítě nemusí vlastně vůbec nic, (...)“

Respondent A.: „(...) byť se budeme snažit sebevíc, tak zase v uvozovkách těm dětem zakazujeme, aby se něco naučily, aby se o něco postaraly, protože se o všechno postaráme my, a to ze zákona.“

2. Jak se pracovníci snaží těmto problémům předcházet?

Respondenti B. i C., kteří vnímají citovou deprivaci, jako závažný problém jsou v případě prevence či spíše nápravy skeptičtí. *Respondent C.* také uvádí, že v případě, kdy děti citově deprivovány přicházejí z rodiny, není v jejich silách předcházet těmto problémům.

Respondent C.: „Formování osobnosti je důležité hlavně do tří let věku, a to je zrovna ta doba, kdy je dítě většinou v té nefungující rodině, a pokud to tam nebylo dáno, tak už to tam nikdo nedodá. Prostě to není něco, co se dá nějak doučit, jako city a tyhle věci sebelepší výchova nenapraví.“

Respondent B.: „My tento handicap musíme nahradit takovým tím racionálním myšlením, že všechno je byznys, jako je to hrozný, ale oni toto prostě musíou vykompenzovat, že tak to je. Protože pustit je s citovou plochostí a ještě naivní, jo tak to je jejich sebevražda.“

Absenci rodiny v oblasti citové a vztahové je tedy dle *respondentů C. i B.* výrazně problematické nahradit, avšak i přesto se respondenti snaží nastolit mezi dětmi nějaké vzájemné **fungující vztahy**, které jsou pro kolektivní typ zařízení nezbytné.

Respondent C.: „Oni musí vyjít jeden s druhým, umí komunikovat, umí komunikovat mezi pohlavím. (...) mají vytvořený vztah, že se dokážou postarat jeden o druhýho, samozřejmě se pohádají to je jasný.“

Respondent B.: „ (...) starají se jeden o druhýho trošku, ale pořád to je model, který prostě je strojený, takže tak.“

V případě prevence absence modelu rodiny v rovině provozně-organizační, ale i ekonomické, se respondenti snaží dětem vštípit především nějaké „**normální**“ **hodnoty, normy, režim** či **řád**, a to skrze klasickou každodenní činnost probíhající v dětském domově, ale také skrze různé projekty⁴, kterých jsou všechny tyto dětské domovy účastny.

⁴ Jedná se o projekty, které jsou velmi často zaměřené na zvýšení psychosociálních dovedností dětí, dále na bezproblémové opuštění dětského domova, na vzdělávání dětí apod. Jedná se např. o projekty: Finanční gramotnost; Vzdělávání pro budoucnost; „Bez obav - Zvládnou to sám“.

Respondent B.: „Režim v domově je rozdělen na malé skupinky smíšené věkově i pohlavně. Mají kuchyňku, obývací, mají svoje pokoje, musí se starat o vlastní teritorium, musí si uklízet, musí si umět uvařit, perou si. Oni samozřejmě mají řadu nějakých teoretických, vzdělávacích akcí a každý má program rozvoje osobnosti, ze kterého plní úkoly.“

Respondent A.: „Směřujeme především k soběstačnosti, k vytvoření těch v uvozovkách normálních hodnot, který člověk potřebuje i v přechodu do samostatného života. (...) účastníme se také projektů, které se týkají od běžného hospodaření, přes finanční gramotnost, vzdělávání, až po bezproblémové opuštění dětského domova, (...). Vysvětlujeme, co stojí provoz dětského domova, ale většinou nám to nevěří a nebo je to pro ně tak abstraktní pojem, že nejsou schopni v těchto číslech vůbec přemýšlet.“

Respondent C.: „Takové naše hlavní činnosti jsou dostat je do nějaké normy, co se týká pravidelného stravování, hygieny, pravidelné přípravy do školy, pak samozřejmě vzniká mezi vychovatelem a dítětem nějaký vztah, takže celkově je to dlouhodobý proces.“

Z výše zmíněného je patrné, že ačkoli se jedná o prevenci problémů provozně-organizačních, které respondenti vnímají jako jedny z nejrizikovějších, v jejich prevenci jsou opět skeptičtí. Jak *respondent A.*, tak i *respondent B.* pochybují v určitých činnostech o jejich účinnosti. Tyto činnosti však budou blíže specifikovány níže.

3. Jak vybrané dětské domovy připravují adolescenty na odchod z dětského domova?

Respondenti se v rámci přípravy na samostatný život věnují především rozvoji dovedností, zaměřených na zvládnutí každodenního života, jedná se jak o hospodaření v domácnosti, tak o hospodaření s prostředky, dále také o vyřizování běžných záležitostí apod. Tyto činnosti jsou realizovány buď v samostatné kompetenci dětského domova, nebo v rámci projektů směřujících k rozvoji těchto dovedností. Všichni respondenti uvedli, že jsou účastníky na projektu **finanční gramotnosti**, jež má naučit děti hospodařit s penězi, přispět tedy k vnímání hodnoty peněz. Z jednotlivých odpovědí bylo patrné, že příprava na život mimo zařízení se v jednotlivých dětských domovech podstatně liší.

V rámci této výzkumné otázky, bylo možno na základě odpovědí respondentů vyčlenit určité kategorie, které se jeví jako nezbytné při přípravě mladých lidí na odchod z dětského domova. Vyčlenila jsem tedy následující kategorie: vzdělání; získání

praktických dovedností pro život: hospodaření s penězi; příprava stravy; příprava na zaměstnání; příprava na bydlení.

a) vzdělání

Respondent B. klade naproti zbylým respondentům podstatně vyšší důraz na vzdělávání a **doučování** dětí v DD, chápe jej především jako bránu k lepšímu pracovnímu uplatnění, kterou je třeba i dětem v DD nabídnout. *Respondenti A. a C.* uvádějí, že se na doučování podílí v případě potřeby samotní vychovatelé, nebo jim vypomáhají studenti, avšak z jejich odpovědí je patrné, že na profesionalitu doučování nekladou takový důraz jako *respondent B.*

Respondent B.: „Polovina děcek má doučování jo, chodí sem matikářka, která to do nich cpe, bez toho to nejde, ale oni dojdou do té maturity, prostě jo a bez toho by tam nedošly. Ale stojí to teda peníze a úsilí.“

Respondent C.: „Občas nám vypomůžou studenti, kteří u nás vykonávají praxi, jinak je příprava do školy pouze na vychovatelích.“

Respondent A.: „Dříve jsme měli domluvenou spolupráci s gymnáziem, kteří se věnovali dětem, nyní už máme pouze každý týden dvě hodiny angličtiny v rámci projektů ESF.“

Respondent B. také uvádí, že jejich dětským domovem prošlo poměrně hodně vysokoškolsky vzdělaných studentů, také *respondent A.* uvádí, že již několik vysokoškolsky vzdělaných studentů měli. Naproti tomu *respondent C.* uvádí, že to není v DD obvyklé.

Respondent B.: „(...) máme tři vysokoškoláky a osm středoškoláků na maturitních oborech, nenajdete v republice domov s takovým skórem.“

Respondent A.: „(...) ale dětské domovy dokáží děti připravit a my sme toho příkladem, mezi dětmi máme i nějaké vysokoškoláky.“

Respondent C.: „Studenty VŠ nemáme, to je v dětských domovech málo obvyklé.“

b) získání praktických dovedností pro život

Další kategorií, kterou jsem v rámci přípravy na život po opuštění dětského domova vyčlenila je získání praktických dovedností pro život, kde jako první uvádím

hospodaření s penězi. Všichni respondenti uvádí, že se účastní projektů zaměřujících se na finanční gramotnost, které mají napomoci dětem s vnímáním hodnoty peněz.

Zajímavé však je, že ani *respondent A.* ani *respondent B.* si nejsou efektem těchto projektů jisti. *Respondent B.* navíc uvádí, že rozpětí intelektu je ve všech domovech velmi široké a tyto projekty většinou děti nerozčleňují podle věku a intelektu, a to vidí jako zásadní problém. Uvádí, že jedny děti pracovní tempo nestíhají a druhé se pak naopak nudí.

Respondent B.: „Já mám prostě averzi vůči tady těm projektům, peněz to stojí strašnou spoustu a já to nemám rád. My radši si pozveme tady lektora na finanční gramotnost, udělám dvě osmičlenné skupinky nebo tři a on si vezme středoškoláky a vysokoškoláky, pak si vezme děcka z učňáků, a pak si vezme děcka ze speciálních škol a těm to vysvětlíme zvlášť.“

Respondent A.: „V tom projektu děti mají papírové peníze a učí se, co, co stojí, co, co nestojí, ale efekt, tak tím si jist nejsem, (...).“

Z jednotlivých odpovědí respondentů, tak jak je cituji níže, je patrné, že hodnotí oblast hospodaření s finančními prostředky v dětském domově velmi problematicky. Převážně vidí problém v tom, že si děti neumí udělat představu o nákladech na jednotlivé položky, *respondent C. i B.* také připomínají, že roli hraje osobnost dítěte. *Respondent B.* vidí hlavní problém nejen při hospodaření s prostředky, ale vůbec v „získání všech dovedností pro život“, především v tom, že děti nemají tyto dovednosti zažité v praxi. Také *respondent A.* toto potvrzuje a uvádí, že se skutečným hospodařením s financemi se setkají až po opuštění dětského domova.

Respondent C.: „Naše děti mají obecně problém s rozlišováním toho, co je reálné a co ne. Při hospodaření s penězi hraje velkou roli odpovědnost a plánování. Není mnoho dětí v DD s těmito schopnostmi.“

Respondent B.: „Takže takový ty věci s něma děláme no, ale bohužel samozřejmě některý to ponechá naprosto bez následků. Jako to říkám naprosto na rovinu, protože oni se to jenom naučili, oni to nezažili (...).“ Dále uvádí, že teoreticky tedy děti z DD na život mimo zařízení připraveny jsou, avšak problém je v tom, že tyto dovednosti nevyužívají denně v praxi.

Respondent A.: „(...) obrovské neštěstí, hospodaření s penězi, protože kapesné, na které děti mají ze zákona podle věku nárok, tak většinou padne na nesmyslné věci byť by se

v rámci této malé částky měly naučit hospodařit. Děti ale nemají představu, co stojí provoz dětského domova, co stojí energie, jídlo, ubytování apod. (...) ale to hospodaření s penězi, to my tady dost dobře nedokážeme nahradit, to je opravdu věc, se kterou se oni setkají až po odchodu z dětského domova, až budou mít ty tisícovky v ruce.“

Vlastní aktivity v rámci DD, které se zaměřují na tuto finanční problematiku, pak uvádí pouze *respondent B*, který ji popisuje velmi netradiční zážitkovou formou.

Respondent B.: „Vychovatelka si vzala sourozeneckou skupinu čtyř dětí. Nejstarší je vysokoškolačka, pak učnice, která bude mít 18 let, ale chodí do speciální školy, pak je středoškolačka, a kluk, ten je v šesté třídě. Jeli do IKEI dostali papír, měli si zařídit garsonku za 40 000 Kč, co by si oni nakoupili prostě. Takže se rozutekli po obchodě, fotili, malovali a vychovatelka to potom s něma zhodnotila.“

Do této kategorie jsem dále zařadila také **přípravu stravy**. *Respondenti A. i B.* uvedli, že děti mají možnost si připravovat stravu, zejména potom večeře a o víkendech i obědy společně s vychovateli na rodinné skupině.

Respondent A.: „Takže třeba i to, že děti si soboty, neděle vaří na jednotlivých rodinných skupinách se svými vychovateli, tak jak v rodině, je určitým způsobem připravuje na život mimo domov.“

Respondent B.: „(...) v pátek si vždycky vaří večeři a svačinu, o víkendu si plnoletí vaří sami, mimo to ještě kdykoli jindy si vychovatel na skupině může říct, že si budou vařit.“

Naproti tomu *Respondent C.* uvádí, že děti si nepřipravují večeře, ani obědy o víkendech, jako důvod pak uvádí především ochranu vychovatelů.

Respondent C.: „(...) u nás je bohužel všechno omezené tím, že na to, aby se dala ta rodina simulovat, tak ty činnosti, které probíhají, třeba úklidy, vaření a tyto činnosti, tak musí být zase okleštěné, když to tak řeknu nějakou vyhláškou, nebo nějakým předpisem, a proto si tady ani děti samy nevaří.“ (...) a potom samotná ta činnost, třeba nácvik toho vaření je zase o tom, že vychovatel riskuje, že se něco stane, že prostě to nebude hygienicky vycházet.“

c) příprava na samostatné bydlení

Z odpovědí respondentů je patrné, že příprava na samostatný život skrze samostatné bydlení, či skrze startovací byty je problematická, a to z toho důvodu, že v současné době nemají dětské domovy tyto byty k dispozici. Dokonce i samostatné bydlení, které umožňuje zákon č. 109/2002 Sb., provozuje v současné době pouze *dětský domov B*.

Respondent B.: „Snažíme se, aby děcka, který vypadaj, že by se mohly chytout bez problémů, tak když nazraje čas, tak, aby rok aspoň teda žily v samostatným bydlení. (...) děti nad šestnáct let mohou, pokud si to zaslouží, nebo to provozně vyhovuje, bydlet mimo rodinnou skupinu, jednak mimo dům a mimo skupinu tzn. u nás ve čtvrtém patře máme tři pokoje, pak máme byty, kde jeden teďka slouží jako to samostatné bydlení.“

Respondent A.: „Takové jakoby startovací byty, tak ty se v loňském roce zrušily. Měli jsme spoustu dětí, které tam odcházely (...). Tam byly podmínky, že to musí být člověk do 26 let a musí pracovat, čili ty děti věděly, že se musí snažit. A pak tam bylo zvýhodněné nájemné. To dítě dostalo garsonku, samo pro sebe, čili mělo soukromí.“

Respondent C.: „Kdysi se uvažovalo, že by se tady zřídily cvičné byty, ale k tomu asi ani nedojde v dnešní době, protože všechno je o financích.“

Respondent A. dále uvádí, že v současné době starší děti bydlí v samostatné budově, která je v zahradě dětského domova, kde mají z důvodu soukromí samostatné pokoje. Avšak tyto děti nebydlí mimo rodinnou skupinu. Stejně tak i *respondent C.* uvádí, že v rámci projektu Evropské unie měli dříve zřízené chráněné bydlení pro dívky, avšak také se nejednalo o bydlení mimo rodinnou skupinu.

d) příprava na zaměstnání

Patrný je u respondentů také rozdíl v přístupu k **brigádám**. *Respondenti A. i B.* uvádí, že v rámci přípravy na zaměstnání se snaží, aby děti měly zajištěné brigády, v čemž je také podporují. *Respondent A.* dokonce uvádí, že brigády shánějí dětem i přes agenturu, z citace, kterou uvádím níže je také patrné, že se snaží skrze brigády přimět děti k uvědomění si hodnoty peněz a schopnosti si jich vážit. Naproti tomu *respondent C* tuto možnost nevidí jako nejpříznivější, a to opět z důvodu legislativního ošetření tohoto procesu, a proto brigády dětem nezajišťují. Jak *respondent A.*, tak i *respondent*

C. navíc upozorňují, že v dnešní době je problematické zajistit brigádu, což je z důvodu vysoké nezaměstnanosti pochopitelné.

Je třeba zmínit, že právě v oblasti, v níž se *nachází DD C* je míra nezaměstnanosti vysoká, což může vést právě k problematickému zajištění si brigády.

Respondent B.: „Chodijou na brigády. Máme agenturu a máme sestavený žebříček, kdo je nejlepší, tak příště až zavolá agentura, tak jdou jakoby ti nejlepší na brigádu (...). Myslím si, že dost děcek chodí na brigády, na to jako jaká je o brigády nouze, tak si myslím, že ty velký děcka jako fakt chodijou dosti. Řekneme jim, nepudeš do samostatného bydlení, pokud nepudeš na brigádu, stejně jako nedostanou značkový oblečení, když nepudou na brigádu, aby si uvědomily, že to taky něco stojí.“

Respondent A.: „Nechceme, aby nám děti končily v záchytné sociální síti, protože z té už se těžko dostává. Tak děti taky podporujeme, aby chodily na brigády, skutečně chceme, aby pracovaly. Chodí do pekáren, do tesca (...), ne na praxi, ale normálně na brigádu.“

Respondent C.: „Brigáda je hrozně ošemetná věc, protože sehnat tu brigádu je dneska dost problém, a zajistit potom veškerý takový ty opatření na ochranu toho dítěte, co se týká bezpečnosti a hygieny a takových věcí, tak to je složitý proces, (...). (...) tak brigády jsou více méně jenom v režii těch dětí v rámci vycházek, jedná se teda o děti starší patnácti let.“

4. Jaké konkrétní plány při přípravě využívají?

Všichni respondenti souhlasně uvádějí, že při přípravě dítěte na život po opuštění dětského domova využívají **programu rozvoje osobnosti**, který je postavený na individuální práci s dítětem. *Respondenti C. i B.* tuto činnost plánování, kterou jim ukládá zákon, hodnotí kladně.

Respondent C.: „Myslím si, že program rozvoje osobnosti je podstatný, protože vychovávat dítě jako skupinově nějak nejde, člověk musí respektovat jejich individualitu. Konkrétní plánování akce, které je aplikované přímo na konkrétní dítě, to smysl určitě má.“

Respondent B.: „Oni samozřejmě mají řadu nějakých teoretických, vzdělávacích akcí a plní úkoly z programu rozvoje osobnosti, od malých od zavazování tkaniček, až po ty velké, kteří si shánějí výpis z rejstříku trestů, učí se zařizovat připojení k internetu atp.“

(...) ten program rozvoje osobnosti, to je dobrá věc určitě, každé dítě ho musí mít individuální.“

Naproti tomu *Respondent A.* nepřikládá programu rozvoje osobnosti příliš velký význam, především pak legislativní danosti písemně jej zpracovávat. Uvádí, že činnost dětského domova, nelze ošetřit písemným dokumentem, ale závisí především na invenci jednotlivých pracovníků, kam jeho činnost směřuje.

Respondent A.: „Do programu rozvoje osobnosti si napíšete, že dítě v šesti letech by si mělo zvládnout zavázat tkaničku, v osmi letech by si mělo umět zajistit osobní hygienu, atd. A jestli už si to napíšete do toho papíru, nebo ne, myslím si, že jsou to naprosto jasné věci a je to jenom na odpovědnosti těch pracovníků, jak to dítě rozvíjí.“

Snažila jsem se také zjistit, jak se jednotliví respondenti staví **k individuálnímu plánování služeb** v dětských domovech, které se v poslední době stalo poměrně diskutovaným tématem, zda respondenti znají projekty typu „Šance pro budoucnost“, „Vstup do života“ apod., kde klíčový pracovník pracuje s dětmi na bázi individuálního plánování, na základě jejich možností a dovedností.

Respondent A. uvedl, že nikdy o podobném projektu a práci s dětmi tímto způsobem neslyšel, avšak hodnotí tento přístup k dětem jako krok správným směrem a to i přesto, že program rozvoje osobnosti jako přínosný nevnímá. Na druhou stranu dodává, že u nich zajišťují podobné služby dětem a mladým lidem vychovatelky či sociální pracovníce. *Respondent B.* uvádí podobně jako *respondent A.*, že tuto činnost u nich zajišťují interní pracovníci, avšak z jeho odpovědi bylo patrné, že se neseťkal s podobným typem projektu. *Respondent C.* potom uvádí, že podobnou činnost v jejich DD dříve naplňoval externí vychovatel, který svými činnostmi prohluboval dovednosti k začleňování dítěte do společnosti. Je však patrné, že se zaměřoval na skupinu dětí, nikoli individuálně na jednotlivce.

Respondent A.: „My to řešíme tak, že buď je to náš interní člověk, a to ať už sociální pracovník nebo vychovatelky, kteří s těmi dětmi přechází. Vybavují jim domácnost, vedou je na různé úřady, pohovory, co se týká práce.“

Respondent B.: „(...) toto jsou schopni zajistit naši vychovatelé tady, prostě záleží samozřejmě na invenci těch vychovatelů. (...) ti dokážou zajistit daleko důležitější věci

a vycházejí z toho praktickýho, než je někam poslat a teď si tam prostě na něco hrát, (...).“

Respondent C.: „Měli sme tady v podstatě kroužek, který vedl vychovatel, který už teda odešel loni. Jmenovalo se to příprava na život a v podstatě tady jakoby těma svýma činnostma umocňoval to, co vlastně v domově stabilně probíhá, ale v podstatě zacházel víc do detailů. Přijel na domov ze dvě hodinky s těma dětma pobyl, vzal je třeba na pracovní úřad, ukázal jim co a jak funguje, jaký formulář se třeba vyplňuje, (...).“

5. Jak vnímají pracovníci problémy mladých lidí po opuštění dětských domovů a jaká je jejich prevence za pobytu dítěte v zařízení?

Respondent A. uvádí jako hlavní problém mladého člověka **bydlení**, které vnímá jako odrazový můstek všech dalších problémů, se kterými se tito lidé po opuštění dětských domovů setkávají. Podotýká však, že problém spatřuje také v **legislativě**, která neposkytuje dostatečnou následnou péči mladému člověku. *Respondent B.* také považuje za hlavní problém bydlení, avšak také upozorňuje na důležitost kvalitního zaměstnání.

Respondent A.: „To jde ruku v ruce všechno, takže práce, bydlení, vzdělanost, trvalý pobyt. (...) ale to bydlení skutečně, to je základ a od toho se všechno odvíjí.“

Respondent B.: „Odvíjí se to všechno od toho mít práci a mít bydlení, (...). A, i když mají bydlení a práci, tak v momentě, kdy oni přijdou o tu práci, tak každý den je pro ně fatální problém, protože oni nemají nikoho, za kým by mohli jít. (...), ale nedejbože, aby začli pracovat někde v hospodě na černo, pak jim nikdo neplatí ani zdravotní, sociální pojištění a už se všechno rozbíhá.“

Z výše zmíněné citace *respondenta B.* je také patrné, že dalším problémem je mimo **získání kvalitního zaměstnání** a **bydlení** také **nepřítomnost rodinného zázemí** či **kvalitních vztahů**. Také *respondent C.* zařazuje mezi hlavní problémy, právě absenci rodinného zázemí či kvalitních vztahů, které by poskytly mladému člověku podporu po opuštění zařízení.

Respondent C.: „Takže tam, kde v tom životě toho dítěte není nějaká opora citová, v nějakým člověku konkrétním, jako, že ví, že se na něj může obrátit, tak ty děcka mají malou motivaci chtít žít jako „normálně“.“

Co se týká prevence těchto problémů, respondenti uvádějí, že se snaží dětem pomoci zajistit bydlení a zaměstnání, i když je patrné, že úroveň zajišťování tohoto bydlení je různá. Z již dříve zmíněného je patrné, že se také snaží, aby děti dosáhly požadovaného vzdělání.

K prevenci vztahových problémů jsem se vyjadřovala již výše, v rámci prevence problémů za pobytu dítěte v dětském domově, proto se jimi na tomto místě již znovu zabývat nebudu.

Respondent A.:, Pokud to jde, tak pokud od nás odchází, tak se snažíme, aby devadesát procent zhruba to vychází, se skutečně doučilo, vyučilo, udělalo maturitu. I nějaké ty vysokoškoláky pamatuju. Pokud odchází, tak se snažíme, aby odcházeli s prací. (...), ale znovu říkám, základní je mít kde složit hlavu. A skutečně třeba formy bydlení někde na společné ubytovně, na pokoji pro pět, to nechceme, protože toho už ty děti mají dost.“

Respondent C.: „Máme v podstatě vztahy s různými organizace, ať jsou to Domy na půli cesty, což je v podstatě takový trošku dětský domov. V krajní nouzi i azylové domy.“

Respondent B.: „(...) jednáme s úřadem práce, aby dostali nějaký solidní zaměstnání, pomáháme jim taky najít bydlení.“

6. S jakými subjekty dětské domovy spolupracují v přípravě na odchod adolescentů ze zařízení?

Spolupráce dětských domovů s **nestátními neziskovými organizacemi** je patrná. Všichni respondenti uvádějí spolupráci s různými nadacemi, nadačními fondy, dále také občanskými sdruženími, které poskytují preventivní programy, nebo se zaměřují na vzdělávání dětí, či práci s ohroženými dětmi. *Respondent B.* klade důraz také na spolupráci s agenturou, která pomáhá DD se zajištěním brigád pro děti.

Respondent C.: „My máme tady ve městě v uvozovkách partnery na práci, tak sou to třeba K-centrum nebo sdružení čtyřlístek, kde vyloženě pracují s dětmi z ulice a zapojují vlastně do těch činností i naše děti.“

Respondent B.: „Spolupracuje s občanským sdružením Dobré místo pro život, pak s Klausovými, s nadačním fondem Větrník, to je kvůli tomu doučování dětí, s agenturou GON, ta nám hodně pomáhá, (...).“

Respondent A.: „Pomáhá nám Akademie krýt náklady nadaných dětí, spolupracujeme taky s Nadací Terezy Maxové. Té spolupráce, té je docela hodně (...).“

V přípravě na odchod z dětského domova pak zmiňují respondenti především spolupráci s **úřady práce** a **sociálními odbory**. Spolupráce se sociálními odbory je však dána zákonem č. 109/2002 Sb. Z odpovědí *respondentů A. a C.* je však patrné, že následující případnou spolupráci mladých lidí se sociálním kurátorem, kvůli které je třeba navázat se sociálním odborem kontakt ještě za pobytu dítěte v zařízení, nevidí příliš nadějně, a to z níže zmíněných důvodů. *Respondent A.* navíc vidí problém v samotné organizaci následné péče, především pak v tom, že děti jsou po celý pobyt v DD v kontaktu se sociálním pracovníkem OSPOD a následně mají přejít do působnosti sociálního kurátora, ke kterému nemají žádný vztah.

Respondent A.: „My máme ze zákona povinnost nejpozději půl roku před tím, než dítě odchází do života, sociálnímu kurátorovi nahlásit, že to dítě odejde, že nemá kam jít, jestli by nám mohli pomoci a oni nám odpoví, že taky nemají žádné možnosti. (...) takže ty děti ztratí kontakt se sociálním odborem, a my mu řeknem, podívej vracíš se a měl bys navštívit sociálního kurátora. Devadesát devět procent dětí tam ani nejde, protože je to cizí člověk a taky proto, že všechno co odsud může dostat, tak odsud dostane, co mu můžeme zajistit, tak mu zajistíme.“

Respondent C.: „, Ačkoli máme povinnost kontaktovat kurátora, nemyslím si, že by dítě dokázalo využít jeho nabídky. Samozřejmě tam ta práce s nima funguje, ale samozřejmě je to o tom, jestli ta nabídka pokryje poptávku, to už je o něčem jiném. Navíc ty děti nechcous být kontrolovány pořád, takže jim tady tahle spolupráce mnohdy spíš vadí, než že by jim pomohla.“

Respondent B.: „(...) všem kterým se blíží plnoletost, tak minimálně šest měsíců dopředu dostanou kartičku, kde mají, jak se jmenuje jejich kurátor, kde sídlí. Dostanou telefon, mail a mají za povinnost se do pár týdnů s ním zkontaktovat, dát si s ním schůzku, aby věděli kdo to je, kde sídlí, kdyby ho potřebovali.“

Zařazuji zde také **spolupráci s rodiči**, a to z toho důvodu, že se domnívám, že jejich přístup ke spolupráci za celého pobytu dítěte v dětském domově, může výrazně přispět k úspěšnému odchodu z dětského domova a jeho následnému začlenění se do společnosti. Spolupráci s rodiči však respondenti hodnotí různě, uvádí, že se odvíjí od konkrétního případu dítěte. *Respondent C.* ji potom hodnotí spíše negativně.

Respondent C.: „To, že by sem rodič přijel a chtěl se nějak podílet na směřování toho dítěte, tak to je prostě utopie.“

Respondent B.: „To se nedá paušalizovat, máte rodiče, s kterými si fantasticky rozumíte, a on dělá, to co mi mu navrhneme. Pak sou takoví, kteří prostě dělají všechno naopak.“

Respondent A.: „Samozřejmě máme rodiče, se kterými vycházíme v pořádku, no a pak máme i rodiče, se kterými nevycházíme.“

4.6 Diskuze

Cílem výzkumu bylo zjistit, jakých rizik za pobytu dítěte v dětském domově a s nimi spojených problémů po opuštění zařízení jsou si pracovníci vybraných dětských domovů u dětí vědomi, a jak se jim snaží za pobytu dítěte v zařízení předcházet. Současně pak zjistit, jak je připravují na odchod z dětského domova ještě za jejich pobytu v zařízení, čímž přispívají k jejich integraci do společnosti.

Výzkum byl proveden se vzorkem tří respondentů. Jsem si vědoma toho, že výzkumný vzorek by bylo třeba rozšířit, a bylo by vhodné zahrnout do něj i ženy, které mohou mít odlišný pohled na tuto problematiku. Dále jsem si vědoma také faktu, že na problémy dětí a mladých lidí, by bylo vhodné ptát se i jich samotných a porovnat tak, zda dětské domovy skutečně připravují tyto jedince na oblasti, které oni samotní považují za problematické.

Je třeba zmínit, že provedený výzkum může být ovlivněn také faktory, kterými jsou např. region, velikost města, míra nezaměstnanosti, u nichž je odůvodněné předpokládat, že na integraci jedince do společnosti mohou mít vliv, a tedy i pohled respondentů jimi v rámci problematiky může být ovlivněn. *Dětský domov C.* se nachází v oblasti s vysokou mírou nezaměstnanosti, což bylo i z některých odpovědí *respondenta C.* patrné.

Z výše zmíněných limitů, kterých jsem si vědoma, vnímám provedený výzkum především jako podnětný pro další bádání v této problematice, především pak v oblasti individuálního plánování s dětmi v dětských domovech. I přes nemožnost zobecnění výsledků, však stojí za to více se zamyslet nad interpretací určitých výsledků výzkumu.

Za zmínku stojí především fakt, že i na malém vzorku respondentů se ukázalo, že v některých dětských domovech si děti stále nemají možnost připravovat stravu a to

i přesto, že zákon č. 109/2002 Sb. vysloveně uvádí: „ V zařízení mohou zaměstnanci zajišťovat stravování za pomoci dětí obdobně jako v rodině, zejména snídaně, svačiny, celodenní stravování o víkendech, v době svátků apod.“ (§2 odst. 2 vyhlášky 438/2006 Sb.). Domnívám se, že v tomto případě je rozhodnutí především na řediteli dětského domova, a z mého úhlu pohledu, nemožnost připravovat si stravu nepřipodobňuje dětský domov životu v běžné rodině, a v tomto případě ani nevede jedince k získání nových dovedností.

Z prakticky totožného důvodu není dětem v tomto dětském domově ani pomáháno při zajišťování brigád, což jim také může bránit v dalším rozvoji. V případě, kdy na sebe ředitel DD nepřebírá odpovědnost, ať už z důvodu ochrany dětí, tak zaměstnanců, která není v jiných dětských domovech běžná, může dle mého názoru bránit rozvoji určitých dovedností těchto dětí.

Domnívám se také, že v případě, kdy zaměstnanec dětského domova podceňuje závažnost psychické deprivace a jejich následků, může být v tomto ohledu zanedbána i prevence těchto problémů. Z provedených výzkumů je totiž patrné, že v případě deprivace se jedná o závažný problém a děti v dětských domovech jsou jí ovlivněny patrně nejvíc a to i v období dospělosti (Langmeier, Matějček, 1974; Matějček a kol., 1997).

Dle mého názoru, lze tedy za významný faktor považovat osobnost ředitele zařízení, jak se ukázalo výše, který svým směřováním může výrazně ovlivnit celý chod dětského domova, to jakým způsobem budou děti vychovávány, jaký jim bude dán prostor pro samostatnost apod., což může mít výrazně ovlivňovat přípravu na život a následné začlenění se mladého člověka do společnosti.

Z výše zmíněných zjištění je možné uvést, že mezi jednotlivými dětskými domovy je patrný rozdíl, jaký zaujímají v přípravě dětí na život mimo zařízení. Zatímco v *dětském domově C.* je patrná zdrženlivost či nižší míra angažovanosti v rozvoji samostatnosti dětí, ať v zájmu ochrany dětí či v zájmu ochrany pracovníků, v *dětském domově B.* jsou naopak děti výrazně motivovány k samostatnosti. *Dětský domov A.* dle mého názoru zaujímá střed mezi těmito dvěma domovy.

Za zamyšlení stojí také to, do jaké míry je vůbec možné děti z dětských domovů po praktické stránce připravit na život mimo ústavní zařízení, když samotná legislativa, jak je patrné a jak také respondenti uvádějí, nepřizpůsobuje dětský domov podmínkám

běžné rodiny, ať už se jedná o přísné hygienické vyhlášky, tak počet dětí v rodinné skupině, který není úměrný počtu dětí v běžné rodině apod.

Předmětem dalšího zkoumání může být např. zjištění, že ředitelé dětských domovů nejsou seznámeni s projekty na bázi individuálního plánování. Bylo by tedy zajímavé zjistit, zda jsou pracovníci DD s touto formou práce s dětmi seznámeni a jaký postoj vůči individuálnímu plánování s dětmi zaujmají.

4.7 Závěry výzkumu

Z výsledků výzkumu je patrné, že ředitelé vybraných dětských domovů riziko vyrůstání dítěte v dětském domově spatřují v absenci rodiny, která ovlivňuje mnoho oblastí života dítěte, jak v oblasti vztahů, tak v každodenním fungování rodiny vůbec a následně tedy ovlivňuje i život mladého člověka, jak je patrné dále. Dalším velmi závažným rizikem, avšak ne z pohledu všech respondentů je psychická deprivace. Patrná u dvou respondentů byla také nespokojenost s legislativou, kterou považují za určitou indispozici při působení na dítě. Rodinné prostředí v oblasti vztahové a citové je dle respondentů, kteří tuto oblast vnímají jako problém, výrazně problematické nahradit. Je patrné, že také v nápravě citové deprivace jsou respondenti skeptičtí, a možnost její nápravy nevnímají pozitivně. V provozně-organizační rovině pak pracovníci spatřují větší možnost tuto situaci ovlivnit, než li v případě vztahů. Z výsledků výzkumu tedy vyplývá především to, že v oblasti rizik a problémů, které považují pracovníci za problematické, nevidí příliš velkou možnost účinně zasáhnout do jejich prevence, ať už z důvodu limitace zákony či prostou nenahraditelností kvalitního rodinného zázemí.

Příprava na život za pobytu dítěte v dětském domově byla patrná především v následujících oblastech: vzdělání; praktické dovednosti; samostatné bydlení; zaměstnání. Oblasti vzdělání respondenti přikládají různý důraz, což je patrné především z přístupu k doučování, ale domnívám se, že i z dosaženého vzdělání dětí v dětských domovech. Do oblasti praktických dovedností, je možné řadit především hospodaření s penězi, přípravu stravy, a to jak v režii DD, tak v rámci projektů, jejichž účinností si však respondenti nejsou jisti. Z výzkumu také vyplynulo, že stravu, ačkoli to umožňuje zákon, si nemají děti možnost ve všech domovech připravovat samy.

Výrazně problematická se respondentům jeví oblast bydlení. Patrný je především nedostatek tzv. startovacích bytů, ale i samostatného bydlení, který tuto přípravu

výrazně ovlivňuje. V rámci přípravy na zaměstnání se jedná především o brigády, kde je opět patrný rozdíl v přístupu jednotlivých respondentů, z důvodu složitého legislativního ošetření tohoto procesu jeden z respondentů uvádí, že brigády vůbec nezajišťují. DD jsou povinny v přípravě dítěte využívat programu rozvoje osobnosti, opět ne všichni v něm vidí přínos. Výsledky dále prokázaly, že respondenti nemají představu o současných projektech na bázi individuálního plánování.

Za nejzávažnější problémy mladých lidí po opuštění DD považují respondenti bydlení, zaměstnání, ale také vztahové problémy. Tímto také potvrzují svoje pochybnosti o možnosti prevence vztahových problémů za pobytu dítěte v DD. Prevence těchto problémů je patrná v již zmíněné oblasti přípravy na život mimo zařízení, především pak v kategorii vzdělání. Dále také z pomoci respondentů mladým lidem v oblasti zajištění zaměstnání a bydlení.

V přípravě na život mimo DD je patrná spolupráce především s nestátními neziskovými organizacemi. V rámci zákona pak spolupracují s úřady práce a odborem sociálních věcí. Je však patrné, že respondenti nehodnotí přínos spolupráce s odborem sociálních věcí vzhledem k mladým lidem opouštějícím ústavní výchovu jako příliš významný.

Souhrn

Cílem této bakalářské práce bylo popsat současné možnosti péče o mladé lidi opouštějící dětské domovy na poli sociální práce, především pak zmapovat sociální služby pro tuto cílovou skupinu osob. Současně si bakalářská práce kladla za cíl zjistit, jak se vybrané dětské domovy (resp. jejich pracovníci) snaží připravit mladé lidi na odchod z dětského domova ještě za jejich pobytu v zařízení a tedy, jak přispívají k jejich integraci do společnosti po jeho opuštění.

Dětský domov je školským zařízením pro výkon ústavní výchovy. Život v DD sebou bezesporu přináší rizika, která si děti velmi často odnášejí až do období dospělosti. Za nejzávažnější riziko je považována psychická deprivace. Psychické deprivaci a tedy i jejím následkům se dá předejít uspokojováním potřeb dítěte za pobytu v DD, především pak těch psychických. Čas pro opuštění dětského domova nastává buď v období adolescence, nebo v období mladé dospělosti. Zvládnutí určitých vývojových úkolů, které sebou tato období přináší, ale také uspokojení psychosociálních potřeb je pro úspěšnou integraci do společnosti velmi důležité. Aby se tedy mladí lidé byli schopni začlenit do života běžné společnosti, je nutné, aby jejich příprava na život začínala již za pobytu v DD. Vhodnou metodou se jeví inovativní metoda individuálního plánování s dětmi v DD, na kterém se podílí jak sám klient, tak dětský domov, sociální pracovník OSPOD, sociální kurátor a další zainteresované subjekty. Po opuštění dětského domova může být určitou podporou mladému člověku osoba sociálního kurátora, ale také sociální služby, především pak služby sociální prevence.

Z přehledu sociálních služeb a přehledu potřeb mladých lidí je patrná absence podpůrných služeb pro tuto cílovou skupinu osob. Sociální službou primárně zaměřenou na mladé lidi opouštějící ústavní výchovu jsou pouze Domy na půl cesty, jejichž kapacita je však vzhledem k počtu mladých lidí ročně opouštějících DD nízká. Domnívám se, že je tedy třeba propracovat systém následné péče o mladé lidi opouštějící dětské domovy a poskytnout jim státem garantovanou následnou péči, především bydlení, alespoň na omezenou dobu poté, co tato zařízení opustí.

Souhrn teoretické části jsem zmínila výše. Cílem praktické části pak bylo zjistit, jakých rizik za pobytu dítěte v dětském domově a s nimi spojených problémů po opuštění zařízení jsou si pracovníci vybraných dětských domovů u dětí vědomi, a jak se jim snaží za pobytu dítěte v zařízení předcházet. Současně pak zjistit, jak je připravují

na odchod z dětského domova ještě za jejich pobytu v zařízení, čímž přispívají k jejich integraci do společnosti.

Zvolenou metodou byl kvalitativní výzkum, v rámci něhož byly uskutečněny polostrukturované rozhovory se třemi respondenty. Kvalitativní přístup byl zvolen z důvodu získat pohled pracovníků na danou problematiku současné přípravy dětí na odchod z dětských domovů.

Výsledky ukazují, že ačkoli si pracovníci dětských domovů jsou vědomi problémů mladých lidí, u velké většiny z nich, především absence modelu rodiny v oblasti vztahové, vztahových problémech, z části i problémech provozně organizačních, nevidí příliš velké možnosti tyto problémy ovlivnit. Poukazují tedy na nenahraditelnost kvalitního rodinného zázemí. Výzkumem bylo také zjištěno, že respondenti nejsou seznámeni s projekty postavenými na individuálním plánování s dětmi v dětských domovech. Příprava na život za pobytu dítěte v dětském domově byla patrná především v oblastech: vzdělání; praktické dovednosti; samostatné bydlení; zaměstnání, jež jsou realizovány jak v kompetenci samotného dětského domova, tak v rámci projektů soustřeďujících se na získání různých dovedností. Především v oblasti samostatného bydlení je patrný nedostatek tzv. startovacích bytů pro tuto cílovou skupinu osob, které by mohly podstatně usnadnit integraci mladých lidí do společnosti po opuštění zařízení.

Vzhledem k vysokému počtu mladých lidí, kteří ročně opustí dětské domovy se domnívám, že je nutné systém následné péče o mladé lidi zkvalitňovat, a snažit se tak předcházet problémům, se kterými se tito lidé po opuštění zařízení setkávají. Domnívám se, že transformace dětských domovů, včasné zahájení prevence a prohlubování metod práce s dítětem za jeho pobytu v dětském domově, avšak i pokračování ve spolupráci s jedincem po jeho opuštění DD, může výrazně přispět k začlenění se mladých lidí do společnosti po opuštění zařízení.

Seznam použitých zkratk

AD	Azylový dům
AOP	Asociace občanských poraden
CMTF UP	Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
ČR	Česká republika
DD	Dětský domov
DPC	Dům na půl cesty
ESF	Evropský sociální fond
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NNO	Nestátní nezisková organizace
NZDM	Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež
OSPOD	Orgán sociálně právní ochrany dětí
PdF UP	Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Seznam použitých zdrojů

Asociace občanských poraden (1998): *Charta občanských poraden* [on-line].

Dostupný 5.6.2011 z http://www.obcanskeporadny.cz/images/stories/Ke_stazeni-verejne/charta_obcanskych_poraden_verze1452010_hlavicka.pdf

Asociace občanských poraden (1998a): *Definice občanských poraden* [on-line].

Dostupný 5.6.2011 z http://www.obcanskeporadny.cz/images/stories/Ke_stazeni-verejne/Definice_OP/Definice_OP.pdf

Asociace občanských poraden (2009): *Výroční zpráva* [on-line]. Dostupné 5.6.2011

z http://www.obcanskeporadny.cz/images/stories/Ke_stazeni-verejne/Vyrocní_zpravy/vz_aopCJ.pdf

Bittner, P., Havigerová, J., Janišová, I., Langhansová, H. (2007). *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Liga lidských práv.

Čermák, I. (2002). Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“). I. Čermák, M., Miovský (Ed). *Sborník z konference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí* (s. 11-25). Brno: Psychologický ústav AV ČR, Albert.

Chloubová, H (2003). Člověk ve zdraví a nemoci: Základní potřeby člověka. *Osobní rádce zdravotní sestry*, 2003, č. 4. s. 1-9.

Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

Drapela, V. J. (2008). *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál.

Erikson, E. H. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Lidové noviny.

Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.

Farková, M. (2009). *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada Publishing.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Gjuričová (2008). *Analýza stavu dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995-2004* [on-line]. Dostupné 12.3.2011

z http://www.svitavy.cz/aktuality06/obr/20080841008/1217579270_Analyza_mladez_vlada_final_doc.pdf

Gojová, A., Hortvíková, P., Janoušková, K., Kujevska, L., Matoušek, J., Nedělníková, D.,... Franta, F. (2007). *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava.

Gudbrandsson, B. (2004): *Children in institutions: prevention and alternative care* [online]. Dostupné 10.3. 2011

z http://www.vzd.cz/sites/default/files/children_in_institutions_prevention_and_alternative_care.pdf

Hejzlarová, E. (2011). Svépomocné a podpůrné skupiny v Česku: mapa terénu, rizika dalšího vývoje a možnosti veřejné politiky. *Sociální práce/Sociální práce*, č.1, s.51-59.

Interní dokument dětského domova DD (2011).

Janský, P. (2004). *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: GAUDEAMUS.

Jedlička, R., Klíma, P., Kořa, J., Němec, J., Pilař, J. (2004). *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis.

Knausová, I. (2011). Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí – kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti. *Sociální práce/Sociální práce*, č.1, s.68-73.

Kušová, H. (2010) *Program rozvoje osobnosti v dětském domově jako příprava na vstup do samostatného života* (diplomová práce). Olomouc: Univerzita Palackého.

Langmeier, J., Matějček, Z. (1974). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum.

Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.

Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.

Matějček, Z. (1997). Typologie následků psychické deprivace. *Psychiatrie*, č. 2, s. 72-75.

Matějček, Z. (2000). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál.

Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J. (1997). *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum.

Matoušek, J. (2009). Ukotvení práce sociálního kurátora v oblasti legislativy. In Gojová, A., (Ed), *Sborník studijních textů pro sociální kurátory* (s. 7 – 21). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, Centrum pro podporu projektů.

Matoušek, O. (1999). *Ústavní péče*. Praha: SLON.

Matoušek, O. (2003). *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.

Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

Matoušek, O., Pazlarová, H. (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál.

Matoušek, O., Pazlarová, H., Baldová, L. (2008). *Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mladistvých s důrazem na děti odcházející z ústavní výchovy*. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka.

Mioviský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.

MPSV (2010): *Metodické doporučení MPSV č. 2/2010 pro postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí při případové konferenci* [on-line]. Dostupné 10.6.2011 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/9086/Metodika_pripadove_konference.pdf

Nakonečný, M. (2003). *Úvod do psychologie*. Praha: Akademie věd ČR.

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011 [on-line].

Dostupné 10.6.2011 z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>

Organizační řád dětského domova A (2005).

Plháková (2003). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.

Plch, R. (2003). Vstříc úspěšnému startu do dospělosti. *Sociální práce/Sociální práce*, č.2, s.10-14.

Plzeňský kraj (2006). *Metodika projektu Šance pro budoucnost*. Plzeňský kraj.

Procházka, J. (2009). Specifika sociální práce s osobami opouštějícími ochrannou a ústavní výchovu. In Gojová, A., (Ed), *Sborník studijních textů pro sociální kurátory* (s. 413 – 442). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, Centrum pro podporu projektů.

MPSV (nedatováno). *Registr poskytovatelů sociálních služeb*. Dostupný 12.7.2011 z http://iregistr.mpsv.cz/socreg/hledani_sluzby.do?sd=domy+na+p%C5%AFI+cesty&zak=&zaok=&SUBSESSION_ID=1312303251798_18

Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál.

Strauss, A., Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce.

Šimíčková-Čížková, J., Binarová, I., Holásková, K., Petrová, A., Plevová, I., Pugnerová, M. (2008). *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Šafrtová, I. (2007): *Vstup do života* [on-line]. Dostupné 1.4.2011 z <http://www.clovekhledacloveka.cz/vstup-do-zivota.html>

Škoviera, A. (2007). *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál.

Šporcová, I., Winkler, J. (2003). Potřeby dítěte a náhradní výchovná péče. *Sociální práce/Sociální práce*, č.2, s.54-69.

Švarcová, E. (2002). *Úvod do etopedie*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Trpišovská, D., Vacínová, M. (2006). *Ontogenetická psychologie*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.

Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál.

Vnitřní řád dětského domova A. (2005).

Vnitřní řád dětského domov B. (2010).

Vnitřní řád dětského domova C. (2009).

Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.
Vyhláška č. 505/2006 Sb. v účinném znění ke dni 2.8.2011.

Vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Vyhláška č. 438/2006 Sb. v účinném znění ke dni 2.8.2011.

Work-wise (nedatováno). *The routing.* Nizozemsko, Zutphen: work-wise.

Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon č. 111/2006 Sb. v účinném znění ke dni 2.8.2011.

Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Zákon č. 561/2004 Sb. v účinném znění ke dni 2.8.2011.

Zákon o rodině. Zákon č. 94/1963 Sb. v účinném znění ke dni 2.8.2011.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon č. 359/1999 Sb. v účinném znění ke dni 2.8.2011.

Zákon o sociálních službách. Zákon č. 108/2006 Sb. v účinném znění ke dni 2.8.2011.

Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Zákon č. 109/2002 Sb. v účinném znění ke dni 2.8.2011.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Otázky pro polostrukturovaný rozhovor se sociálním pracovníkem DD

Příloha č. 2 Otázky pro polostrukturovaný rozhovor s řediteli vybraných DD

Příloha č. 1 Otázky pro polostrukturovaný rozhovor se sociálním pracovníkem DD

1. Kolik je Vám let?
2. Jaké máte vzdělání?
3. Jak dlouho pracujete na pozici sociálního pracovníka (popřípadě v jaké oblasti)?
4. Jak dlouho pracujete na pozici sociálního pracovníka v dětském domově?
5. Kolik času trávíte v dětském domově?
6. V čem spočívá náplň Vaší práce v dětském domově?
7. Jak často přijdete do kontaktu s dětmi v dětském domově?
8. Řídíte se při své činnosti nějakou konkrétní metodikou? Pokud ano, jaký je její obsah?
9. Jaká je Vaše činnost při přijetí dítěte do zařízení?
10. Jaká je Vaše činnost při propouštění dítěte ze zařízení?
11. S jakými dalšími subjekty spolupracujete při přijetí a propuštění dítěte z DD?
12. Spolupracujete s rodiči dítěte? V čem spočívá tato spolupráce?
13. Je obvyklé, že je v dětském domově pozice sociálního pracovníka?

Příloha č. 2 Otázky pro polostrukturovaný rozhovor s řediteli vybraných DD

1. Jaké potřeby je podle Vás u dětí z DD podstatné naplňovat a jak je naplňujete?
2. Naplňování, kterých potřeb je u dětí z dětských domovů z Vašeho pohledu nejproblematictější a proč? Jak se tyto potřeby snažíte uspokojovat?
3. Jaká jsou podle Vás nejzávažnější rizika vyrůstání dítěte v dětském domově a proč?
4. Jak se snažíte těmto negativním jevům předcházet? Využíváte nějaké konkrétní metody? Pokud ano, jaký je jejich obsah?
5. Využíváte nějaké konkrétní plány? Pokud ano, jaký je jejich obsah?
6. Spolupracujete v prevenci s jinými institucemi, pokud ano s jakými?
7. Jak připravujete adolescenty na odchod z DD?
8. Používáte nějaké konkrétní metody či plány, pokud ano jaké?
9. Účastníte se projektů, které mají pomoci adolescentům se vstupem do samostatného života? Jakých? V čem tyto projekty spočívají?
10. Myslíte si, že děti jsou schopny vnímat hodnotu peněz, hospodařit s penězi? Jak je na to připravujete v DD?
11. Jak probíhá příprava na vyučování v DD?
12. Jak probíhá příprava na zaměstnání DD?
13. Mají děti možnost samostatného bydlení?
14. Účastníte projektů na bázi individuálního plánování např. Šance pro budoucnost, Vstup do života apod.?
15. Jaký na ně máte názor?
16. Jak podle Vás může program rozvoje osobnosti přispět k začlenění dítěte do společnosti po opuštění zařízení?
17. Na rozvoj jakých oblastí (dovedností) se u dítěte soustředíte prvotně proč?
18. Jaké jsou podle Vás nejzávažnější problémy mladého člověka po opuštění DD a proč?
19. Jak se jim snažíte předcházet ještě za pobytu dítěte v DD?
20. Pomáháte mladým lidem opouštějící DD se zajištěním zaměstnání?
21. Pomáháte mladým lidem opouštějící DD se zajištěním bydlení?
22. Kdo ze zaměstnanců jim pomáhá?
23. Máte „startovací byty“ pro děti, které se připravují na odchod ze zařízení?

24. Udržujete kontakt s dětmi po odchodu z DD?
25. Jak spolupracujete s dalšími subjekty za pobytu dítěte v zařízení?
26. S jakými státními institucemi při začleňování dítěte spolupracujete?
27. S jakými nestátními institucemi při začleňování dítěte spolupracujete?
28. Jak byste hodnotil tuto spolupráci?
29. Jak spolupracujete s rodiči?
30. Kontaktujete rodiče pravidelně?
31. Jak byste hodnotil tuto spolupráci?